KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLIII. évf. November—December. 6-ik füzet.

A modern katholikusok felelete a pápai encyclikára.

II.

A modern katholikusok, mig feleletük első részében kritikájukat igazolják és annak eredményeit mutatják fel, a második részben bölcseleti álláspontjukat védelmezik. Az Encyclika azt veti szemükre, hogy agnostikus elveket vallanak, immanentalista módszert követnek és hogy az agnosticismust alkalmazzák a történelemre a tünemények transfiguratiója és disfiguratiója követelményeivel.

Mindenekelőtt a nekik tulajdonitott agnosticismusról szólanak. Az Encyclika azt mondja, hogy a modernismus arra az eszmére van épitve, „hogy az emberi értelem teljesen a jelenségek körére van szoritva, azaz azokra a dolgokra, a melyek láthatók s azontúl menni sem joga, sem hatalma nincsen.“ Az Encyclika ellenmondásba esik, mikor őket agnostikusoknak akarja feltüntetni, mert ugyanabban a czikkelyben oly véleményekkel tiszteli meg, melyek az agnosticismussal összeférhetetlenek. Ugyanis azt mondja, hogy „a modernisták megállapitották és meghatározták, hogy a tudománynak és történelemnek atheisticusnak kell lennie“ és tovább azt adja hozzá, hogy a modernisták szerint „a vallás, legyen az természeti vagy természetfeletti, magyarázatot kiván.“ Nem következetlenség-e egy lélekzet alatt vetni a modernisták szemére az agnosticus nézetet, mely az észnek nem enged meg semmi állitást a jelenségek körén túl és az atheistikus követelményt a tudományt és történelmet illetőleg és azután azt az elvet, hogy a vallás eredete és természete megengedi a magyarázatot?

De eltekintenek ez elszólástól, melyet a pápai levél szerzői nehéz munkájukban, hogy a modernismust az ő bölcselmük elavult categoriáiba beszoritsák, elkövettek, és vizsgálják, ha

csakugyan van-e valami az agnosticismusból az ő rendszerükben. Spencer Herbert az agnosticismust az ő „First Principles"-jében igy határozza meg: „Hogyha a vallás és tudomány természetét és benső értékét nézzük, az elsőben bizonyos elsődleges eszméket és általánosan nélkülözhetetlen elemeket és a másodikban bizonyos, más igazságokból nem levezethető s azért megmagyarázhatatlan igazságokat találunk. Ugy, hogy mind a vallásnak, mind a tudománynak alapjában mintegy semleges térre jutunk, melyen az értelmi elemzés semmit sem tehet — egy csomó eszmére és érzelemre, melyekről nem tudunk számot adni. Ez alapon a hit és tudomány kibékülhet, ki kell békülniök. Ezt az „Unknowable" — „Meg nem ismerhető" birodalmának kell elneveznünk; és mert igy van, gondosan őrizkednünk kell minden merész kivánságtól, hogy annak természetébe behatolhassunk vagy tulajdonságait és cselekvése módjait a mi kicsinyes metaphysikai speculatióinkkal meghatározhassuk."

A mindenség mysteriumával szemben való tehetetlenségnek ez agnostikus megvallása ellenkezik a modern katholikusok szellemével. Védelmük éppen kisérlet arra, hogy kikerüljék ez agnostikus ismeret-elméletet az által, hogy azon felülemelkednek; éppen minthogy az agnosticismus maga is egy kisérlet, hogy felülemelkedjék a materialistikus positivismuson. Az agnostikus csupán rationalistikus elvekkel eltelve, az ismeretnek más formáját nem képzeli, mint a jelenségeknek érzéki tapasztalatát és az ész müveletét arra, hogy a vallásos bölcselemnek a világ eredetéről és egy legfőbb lénytől függéséről való elméleteknek védelmére használt érveit szétszórja. A mint Kant a kosmologiai, psychologiai és theologiai eszméknek ellenmondásait felfedte, Spencer is megkisérlette a tiszta ész okoskodása által, hogy rámutasson amaz önkényes és aprioristikus elemekre, melyek a valóról való minden metaphysikai és vallásos magyarázatainkba belémennek és arra következtet, hogy a való alapja ismerő tehetségünknek megközelithetetlen.

A modern katholikusok álláspontja az ismeretre és annak értékére teljesen különböző ettől és nemcsak a jelenkori legáltalánosabban elfogadott bölcseleti állásponttal esik össze, hanem a tudományos kritika eredményeivel is.

Mindenekelőtt az ismeretnek különféle nemeit különbözteti meg — érzéki, tudományos, bölcselmi és vallási ismeretet.

Az érzéki ismeret az, mely az érzék tárgyaira vonatkozik; a tudományos ismeret, mely a felfogott érzéki tárgyak, jelenségek különféle csoportjait veszi számitásba és azok változásainak állandó törvényeit fejezi ki; a bölcselmi ismeret a világegyetem magyarázata az emberi szellemnek benne levő categoriái szerint s az élet és cselekvés változhatatlan szükségeire tekintettel; végül a vallásos ismeret, az ember tényleges tapasztalata az isteniről, mely benne és az egész világban munkál.

Természetesen ezzel elesnek a régi scholastikus meghatározások, melyek a tudományt úgy fogják fel, hogy az „cognitio rei per causas" s a bölcselmet, mint „az emberi és isteni dolgoknak végső okaikban ismeretét." De az nem a modern katholikusok hibája, hogy a tudományok bölcselme megmutatta, hogy mennyi tiszta felvétel van mindenik tudományban, vagy hogy a psychologiai elemzés kitüntette az alanyi és személyi elemeket, melyek az elvont ismeret alakitásához hozzájárulnak. Úgy, hogy ma többé nem lehet olyan ismerő tehetségről beszélni, mely az alanyi elemtől teljes függetlenségben működnék és érkeznék bizonyosságra és az igazság, a melyre érkezik, „adaequatio rei et intellectus" lenne. Ma az elmélet úgy jelenik meg, mint az értelmi tevékenységnek egy neme, a szó legáltalánosabb értelmében és mint e tevékenység kisérője. Az ismeret a szellem ama munkás törekvésének eredménye, melylyel a létezőn uralkodni akar és azt szolgálatába akarja hajtani bizonyos értelmi *schemák* segélyével vagy tervekkel, melyekben a tárgyaknak hasznos viszonyait és összeköttetéseit jeleníti.

Az ismerő tehetséget, mint az ember egész benső életének működését tekintve; az elvont gondolat és cselekvés közti szoros solidaritás viszonyát mindig szem előtt tartva; a gondolat és akarat közti költött határokat, melyeket a scholastikus psychologia emelt, lerombolva — minél szélesebb körre terjesztik ki a modernisták a „megismerhető" határait és az emberre nézve lehetségesnek tartják, hogy magasabb való dolgok megismerésére jusson. Mint a tudomány a tapasztalatot a mennyiségtan törvényeivel egyesitve, kiterjeszti az ember uralmát a természeti világ felett s mint a metaphysika megfelel annak a szükségességnek, hogy az ember cselekvését a világegyetem határozott eszméje által vezesse: aképpen az erkölcsi életnek is szükségei, az isteninek ama tapasztalata,

mely a lelkiismeret elrejtett mélységében megy végbe, az érzékfelettinek amaz érzékére vezetnek, mely az ember egész erkölcsi lényén uralkodik.

Hogy Istenhez nem a középkori metaphysika megmutatásai vagy a csodákból és prófétákból vett bizonyitékok által jutnak, az kevésbé zavarja a modern katholikusokat, elfogadják a tiszta ész kritikáját, melyet Kant és Spencer alkottak, de nem esnek vissza, mint Kant a gyakorlati ész aprioristikus bizonyságára és nem végzik, mint Spencer a „megismerhetetlen" állitásával, hanem azt tartják, hogy az emberi szellemben más erők is léteznek arra, hogy az ember az Igazra jusson, mely erők épp oly megbizhatók, mint a tiszta ész, az igazságra jutásban. Nem tagadják, hogy felfogásukat az immanentismus elvei hatják át, mert azt teszik fel, hogy az ismerő egyén nem tisztán szenvedőleges az ismeret folyamatában és vallásos tapasztalataiban, hanem saját szellemi természetéből hozza elő a bizonyitékot egy magasabb valóságra, a melyet intuitive felfogott, valamint abból hozza elő annak a magasabb valóságnak abstract formuláját is.[1]

De az immanens elv oly veszélyes-e, mint az Encyclika szerzői látszanak hinni, mikor ezt irják:

„Miután — a modernisták szerint — a vallás az életnek formája, annak magyarázatát is éppen az ember életében kell keresni. Innen az ő vallási immanens elvük. Már most minden életjelenségnek első mozgalma, a milyen jelenségnek mondják a vallást is, bizonyos szükségre, kivánalomra vezetendő vissza s a vallásos életnek kezdetei egy bizonyos érzelemre, vagyis a szív gerjedelmére".[2] Bár a modern katholikusok gondolata itt scholastikus categoriákban van kifejezve, elismerik, hogy azok lényegileg az ő eszméik a vallás eredetét illetőleg. A vallás szerintük az emberi szellem elnyomhatlan szükségeinek önkéntes eredménye, mely szükségek kielégitést a benső és érzelmi tapasztalatban találnak, az Isten jelenlétének tapasztalatában. És e nézetük szerintük a hagyománynyal sem ütközik össze.

Azt nem tagadják, hogy szerintük az Isten lételét illető

[1] Le programme des Modernistes. Replique à l'Encyclique du Pape Pie X. Pascendi Dominici gregis. 111—117. l.

[2] Pascendi Encycl. I. b. Immanentia.

amaz érvek, melyeket a scholastikus metaphysika a változásból és mozgásból, a dolgok véges és esetleges természetéből, a tökéletesség fokaiból s a világegyetem czéltanából von, már elvesztették érvényüket. Ama fogalmak, melyeken ez érvek nyugosznak, a Kant utáni kriticismus következtében elvesztették azt az absolut jelleget, melylyel a középkori aristotelikusok felruházták. Miután ki van mutatva, hogy mindon abstract fogalomban, melyet a valóról alkot az ember, van felvételes, világos, hogy nemcsak minden ilyen érv összeesik, hanem hiábavaló más ilyeneket alkotni is. Természetes ezért, hogy az Isten létélének megbizonyitására, vagyis az isteniben való hit igazolására a lelkiismerethez kell folyamodni. Mert a vallás eredete a lelkiismeret ténye és azt, mint ilyent kell vizsgálni. Ezt jogosnak tartotta a katholikus tannak sok jeles képviselője is. A modern katholikusok teljesen következetesek, mikor a transcendens Istenség megbizonyitását az emberi lelkiismeret immanens szükségeire alapitják és ama mély vágyakozásra és arra a mindig visszatérő szükségességre tekintenek, melyek az embert arra sarkalják, hogy teljes erejével emelkedjék Isten felé, ki már az által is munkál az emberben, hogy beléje azt a vágyat adta, hogy őt keresse. Ezért a modern katholikusok az immanentismus hivei.

De az immanentismus nem oly rettenetes rossz, mint az Encyclika szerzői látszanak hinni, s a modern katholikusok következőleg az Encyclikának az immanentismussal kapcsolatos egy pár pontjára, melyek azt állitják, hogy ellenmondás van a modernisták nézetei és a vatikáni tanács meghatározásai között, kimutatják, hogy az ellenmondás csak képzelt.[1]

Ezután a „transfiguratio“ és „disfiguratio“ kérdésére térnek át. E szavakkal az Encyclika azokat a következtetéseket jelzi, melyeket a modernistáknak az agnosticismusnak a történelemre alkalmazásából kellene levonniok.

„A Meg nem ismerhető“, a melyről beszélnek, nem úgy jelenik meg a hitnek, mint különálló, elszigetelt valami, hanem valamely más tüneménynyel összekötve, mely tünemény bár a tudomány és történelem birodalmához tartozik, de mégis túlterjed bizonyos mértékben annak határain. A hit a tüne-

[1] Le prog. d. M. 118—135. l.

mény mögé rejtett „Meg nem ismerhető“ által vonzatva, teljesen hatalmába keriti a tüneményt és azt bizonyos mértékben saját életével hatja át. Ebből két dolog származik. Az első a tüneménynek bizonyos „transfiguratiója“, vagyis a saját határain felülemelés, mi által alkalmas anyaggá válik az isteni forma számára, a melyet a hit ad annak. A másik ugyanazon tüneménynek bizonyos „disfiguratioja“, a mi abból áll elé, hogy a hit, mikor a tüneménytől a hely és idő körülményeit elvonja, oly jellemvonásokkal ruházza fel, a melyek valósággal nincsenek meg benne.“ [1]

A modernisták már elébb megadva a feleletet az agnosticismusra és a „Meg nem ismerhetőre“, itt arról nem beszélnek, hanem csak a történelmi valóság elváltoztatásáról. A mit az Encyclika itt nekik szemükre hány, kétértelmüségen alapszik. A tárgynak elváltoztatása, a mit a hit okoz, a mikor a tárgyat átfogja, vagy az ismeretek sorára vonatkozik, a mely esetben az elváltoztatást tagadni nem lehet; vagy pedig az ontologiai valóságokra, mely esetben az elváltoztatást éppen annyira tagadják, mint az Encyclika, mely megbocsáthatatlan kétértelmüséget követ el, mikor nem különbözteti meg e kétféle dolgot. Bővebben is megmagyarázzák ezt.

Senki sem tagadhatja, hogy egy történelmi tény mind nagyobb arányokat ölt és mind mélyebb jelentőséget nyer az elbeszélésekben, melyeket egyik nemzedék a másiknak ad át, mely nemzedékek egyénei a történelmi tény erkölcsi és vallási értéke iránt érdeklődnek. És mert éppen a történelmi tény gyakorlati következményeit és az ember erkölcsi életére való számos alkalmazását nem lehet egyszerre mind előhozni, hosszú időre van szükség, mig az emberek annak egész jelentőségét felfogják. De ez nem jelenti, hogy a jelentőségéről tett későbbi, újabb nemzedékek által való mélyebb tapasztalatok ontologiailag valamely új dolgot tartalmaznának és potentialiter ne lettek volna benne magában a történelmi tényben eredetileg.

Kétségtelen, hogy az ismeret szempontjából azok a történelmi tények, melyek a hitnek is tárgyai, kidolgozáson mennek át, miáltal oly jellemvonásokat öltenek fel, melyek eredetileg nem voltak meg bennük. A hit Krisztussa például különböző

[1] P. Encycl. I. §. Transfiguratio, defiguratio.

dolog a történelem Krisztussától. Az utóbbiból egy mystikus theologiai nagy rendszernek a kiinduló pontját vette a hit. De nem lehet feltenni, hogy ontologiai szempontból a történelmi Krisztusban ne lettek volna benne mindazok az erkölcsi értékek s mindazok a vallási jelentőségek, melyeknek a keresztény tapasztalat evangeliumi életet élve, lassanként tudatára jött. A vallási tények titokzatos jelentőségüek. És a hitnek megvan a hatalma, hogy e jelentőségeket felismerje. A hit nem teremti azokat, hanem megtalálja. De hogy az ember megtalálhassa, szüksége van a hit tehetségére, mely a tényekkel foglalkozva, azokon kétségtelenűl transfiguratiót és disfiguratiót visz végbe (háromsági formula), de csakis az ismeret szempontjából és nem ontologiai szempontból. És ezzel a magyarázattal az Encyclika kifogása elesik.[1]

Az Encyclika vádat csinál a modernisták ellen olyan tanitásokból is, melyek tényleg a katholikus hagyománynak hiteles tanitásai. Ezekre is felelnek.

Az Encyclika azt mondja: „A modernisták nem tagadják, sőt megengedik, közülök némelyek nyiltan, mások rejtetten, hogy minden vallás igaz".[2] Ez igy meglepőleg hangzik. De nem a modernisták nézetét fejezi ki. A mit a modernisták mondanak, hogy minden vallás, mely tekintettel van a miveltség és társadalmi fejlettség fokára, melyet az illető vallásnak hivői elértek, jótékony és üdvös tapasztalatot hozhat elő. Továbbá, hogy a kereszténység és a többi vallások nem az egyenlőség viszonyában állanak egymással, hanem abban a viszonyban, melyben a kevésbé tökéletes áll a tökéletesebbhez. Az egyházi atyák és a későbbi tudósok mind egyeznek abban, hogy az alsóbb vallásokban is van valami jó, a mennyiben mindenik foglal magában valamit a kezdeties kijelentésből.

Az Encyclika azzal is vádolja a modernistákat, hogy a tudományt elkülönitik a hittől és hogy a hitet alája vetik a tudománynak, három úton: „mert minden vallási tény a tudomány megitélése alá esik; mert maga az Isten eszméje is a tudománynak tárgya; és mert a hivő bensőleg kényszerittetik arra, hogy a hitet és tudományt egymással összhangzásba

[1] Le Progr. d. M. 136–140 l.

[2] Pascendi Enc. I. 2. §.

hozza".[1] A pápai irat ugyanazokat a szavakat használja a modernistákkal szemben, a melyeket IX. Gergely használt a theologia bizonyos tudósaival szemben, hogy „a bibliának mennyei lapjait bölcselmi tanhoz kötik hozzá". E szemrehányás ellenmondásos volta eléggé mutatja, hogy mily üres beszéd az. A modernisták a jelenkori psychologiával egyezőleg szorosan megkülönböztetik egymástól a hitet és tudományt. A szellemi források, melyekből azok előjönnek, előttük egészen különbözők. Annak az állitásnak, hogy ők a hitet alája vetik a tudománynak, nincs semmi értelme. Hogyha az egyéni és közhitvallások külső kifejezései, hogyha a theologiai rendszerek tények, melyek mint ilyenek a tudomány alá tartoznak, ez nem azt teszi, hogy az azoknak alapúl szolgáló psychologiai mozzanat, hit tudományos elméletekhez lenne kötve. A kritika a hitnek külső formáit, a hitvallásokat elemzi; de maga a hit, ámbár az általános miveltség arra hatással lehet, magától támad a lélekben és a tudománytól független.

Az Encyclika szemükre veti azt is, hogy az egyházat és az államot el akarják választani. Itt a hivatalos egyház hibának veszi azt, a mi a modernistáknak egyik leghőbb vágya, mit az egyház maga is üdvözölne, hogyha a tények látását nem homályositaná el a világi fényhez ragaszkodás.

A modernisták érteni tudják azokat a gyakorlati elhatározó okokat, melyek az egyházat a középkorban arra inditották, hogy a politikai hatalmat is magához ragadja, mely bár némelykor akadálya volt szellemi befolyásának, de mégis bizonyos módon elősegitette a középkori Európa fejlődését. De azok a történelmi körülmények, melyek az egyházat arra inditották, hogy politikai felelősséget vegyen magára, már rég megszüntek létezni. Az újkori állam maga szabályozza a társadalom anyagi és erkölcsi érdekeit. Igy levén a dolog, az egyház csakis örvendhet annak, hogy megszabadul a politikai tehertől és egészen a szellemi birodalomnak adhatja át magát, a lelkek vezetésére szoritkozva. Az egyháznak csakis haszna lesz ebből. Minő rokonszenvet fog nyerni az egyház a kor legjobb szellemei részéről, ha fentartja továbbra is elvesztett hatalma romjait, vagyha hiábavaló kisérleteket tesz annak visszanye-

[1] Pascendi Encycl. I. 2. §.

résére? El az üres politikai nagyravágyással, el a fondorlatokkal! Az egyház középkori hatalma nem fog többé visszatérni.[1]

A modernisták feleletük utolsó részében üldöztetésükről szólanak. Ugyanis a pápa elrendelte: hogy a modernista tanárokat — kiknek száma nem kicsiny — mindenütt távolitsák el a papnevelő intézetekből; a modernista könyveket, mégha *imprimaturral* is vannak ellátva, kárhoztassák; a modernista akár egyházi, akár világi összejöveteleket tiltsák el; az ifjú papnövendékeket tartsák vissza a jelenkori gondolat tanulmányozásától; minden egyházmegyében állitsanak fel őrködő bizottságot s a püspökök időnként tegyenek jelentést, ha terjedtek-e a modernista eszmék egyházmegyéjükben.

Bármennyire is hajlandók a modernisták arra, hogy tisztelettel fogadják a pápa szavát, nem tudják e fegyelmi szabványokban felfedezni azt a szelid és békés szellemet, melynek uralkodni kell annak a szivében, — ki a Krisztus nevében beszél. E szabványok a legszélsőbb mértéke a szigornak, mely a XX. százban lehetséges. Sőt némely részletük a középkori inquisitio szélsőségeit újitja fel. Avagy nem a szenvedély, nem a dűh kitörése-e, mikor elrendeli a pápai irat, hogy a modernista papokat, azaz a legtehetségesebbeket és legmunkásabbakat üldözni kell, a legalsóbb állásokba helyezni, hogy tehetségeik terméketlenségbe veszszenek el s ki legyenek téve kevésbé tehetséges, de szolgaibb, engedelmesebb társaik gyalázásának?

A pápának e rendelete a canonjog alapelveivel is ellenkezik, mert az őrködő bizottságok felállitása megszoritása a püspöki jognak és tekintélynek s a klerusban megoszlásokat idéz elő ,egyiket a másik ellen kémkedésre úszítva. — Drakói rendeletekkel akarnak ellenük dolgozni. De a modernisták Gamaliel szavaira emlékeztetik a Vatikánt, melyeket a Pétert és apostoltársait letartóztatni akaró farizeusoknak mondott: „Engedjétek ez embereket szabadon. Mert ha emberektől van e tanács, semmivé leszen; ha pedig Istentől van, fel nem bonthatjátok, hogy ne láttassatok Isten ellen tusakodni.“ (Csel. 5, 38. 39.) X. Piustól nem kérnek mást, csakhogy engedje őket szabadon, hogy munkájokat folytathassák. Hogyha e munka életre

[1] Le Progr. d. Modern. 141—150. l.

hivatott, az üldözések ellen is diadalmaskodni fog; ha nem, magától megsemmisül.

A modernisták az elsőt remélik. Ők a katholikus hagyományt összhangba akarják hozni az újkori gondolkodással és társadalmi vágyódásokkal. Egykor a scholasticismus is ugyanazt mivelte az egyházi atyák bölcselmi hagyománya ellenében, a mit most a modernisták a középkori hagyománynyal szemben. A scholasticismus is akkor forradalminak látszott. Aristoteles munkáinak olvasását 1210-ben rendelettel tiltották el és megismételték e rendeletet 1228-ban IX. Gergely pápa és 1263-ban IV. Orbán pápa, de végre is hasztalanul, ama kor irányzatával szemben, mely az aristotelesi bölcseletben a legkielégitőbb formát találta meg a saját nézeteihez. Aquinoi Tamás, ki iránt felebbvalói eleinte épp úgy bizalmatlankodtak, azután végrehajtotta a dogma és az aristotelesi bölcselem közt az egyeztetést. A modernisták most hasonlót cselekesznek, mikor az újkori vizsgálódás eredményeivel és gondolkodással akarják a vallást egyeztetni. És czéljuktól nem fogja eltériteni az üldözés. Ha a hivatalos egyház még keményebb eszközöket is fogna használni ellenük, mint a milyeneket eddig használt, akkor is megmaradnak a mellett, a mit maguk elé tűztek és arra tovább fognak munkálni, mert lelkiismeretük megnyugtatja és bátoritja.[1]

Protestans keresztények előtt nem új dolgok a modern katholikusok eszméi. De mindenesetre tanulságos, hogy azok az eszmék, melyekért a protestansokat folyton bélyegezte a római egyház, most saját körében hóditanak, a róm. katholicismusban féltékenyen nevelt egyének lelkében is világosságra jönnek. A modern katholicismus nem ér el minden pontban, a vallás minden kérdésében a szabadelvű protestantismusig. De a tudományos miveltség hatása a római egyháznak bizonyos élő rétegein már átment s a fölvilágosult gondolat idővel tovább folytatja alakitó munkáját.

A modern katholikusok a pápai Encyclika és rendeletek ellenére is az emberiség érdekében dolgoznak, mikor a juristico-scholastikus egyházat más jellegüvé akarják változtatni, az evangelium értelmében való egyházhoz közelebb hozni; és

[1] Le Progr. d. Modern. 153—170. l.

minden ország nemzetei érdekében, mikor a papságot a scholastikus nevelésrendszer helyett más nevelésben akarják részesiteni, hogy ne legyenek a tudomány és történelem ismeretétől, a kor gondolkozásától elzárva, s hogy ne legyenek kénytelenek továbbra is viselni azt a ferde helyzetet, mi magukra a miveltebb róm. katholikus világiakra már rég bántólag hat, hogy a róm. kath. papoknak más keresztény egyházak papjait és tagjait egy maradványos keresztény-ellenes elvért eretnekeknek kell nézni, hanem juthassanak oda, hogy mint azokkal apostoltársak tekinthessék magukat a kereszténység közös nagy feladatai munkálásában és az előnyomuló atheismus ellen való annál hathatósabb védelmezésében.

Péterfi Dénes.

Tanulmányok Luther irataiból.

VI.

„A világi felsőségről.“

A mióta az egyház utolsó diadalat is megvivta a pogánysággal szemben; a mióta léte feltételeit minden irányban a legteljesebb mértékben biztositva látta: azóta egyetlen alkalmat sem szalasztott el, miáltal külső tekintélyét emelhetni, uralmát jól megalapozhatni vélte. Bármilyen magas fogalmakat örökölt a kereszténység a királyságra és császárságra nézve úgy a zsidóktól, mint a rómaiaktól; bár mindkét nép tudatában az állam feje, mint az Isten helytartója úgy élt: mégis kitartó munkával sikerült az egyháznak a világi hatalom fogalmát lényegesen alászállitani. Igaz, hogy Konstantinos óta az egyház az állam és császár védő szárnyai alá menekült: igaz, hogy a császárok nagy befolyást gyakoroltak az egyház életére, a mennyiben a zsinatokat ők hivták egybe s azok határozatait ők erősitették meg: mégis lépten nyomon kitünik az egyháznak önállóságra való törekvése s az államéval ellentétes érdeke. Már Ambrósius majlandi püspöknek sikerült Theodosiosszal letétetni császári jogát az egyház szabályai előtt. Azonban még sokáig volt az egyház az állam fenhatósága alatt. És éppen az állam adta kezébe azokat az eszközöket, a melyeknek ügyes felhasználásaival később veszedelmes ellenfele lehetett. Az egyház birtoklási és törvénykezési joga, a klerikus és laikus osztály megkülönböztetése s a klerusnak a világi elem fölébe emelése, a püspököknek nyujtott kiváló előnyök és kedvezmények: mind megannyi lépeső volt az egyháznak hatalmi törekvéseiben. Ezekhez járult a monarchiai eszmének a megvalósitása, a mi a pápaságban jutott kifejezésre.

Császár és pápa! Két hatalmas versenytárs. Egyik az

egyházi, másik a világi hatalom képviselője. Küzdelmük az állam és egyház küzdelme. Nem czélunk a két fél között lefolyt hosszas és elkeseredett harczot végig kisérni, mely a középkori egyháztörténelem nagy részét betölti s a mely az úgynevezett investitura harczban élesedik ki a legjobban. Elég az, hogy e küzdelemben az egyházi hatalom erősebbnek bizonyult a világi hatalomnál. Ez a harcz IV. Henrich német királyt Canossába juttatta; a Hohenstaufok uralmának tragikus véget vetett; a pápának és az egyháznak pedig megszerezte a 4-ik laterani zsinat fényes dicsőségét.

Azonban a pápaságot is hamar utólérte végzete tulkapásaiért. Erről beszél a pápák „babyloni fogságának" szomoru korszaka. Beszél amaz idő, a melyben egyértelmüen nyilatkozott meg a kereszténység ama közohajtása, mely az egyháznak fejében és tagjaiban (in capite et membris) reformálását akarta. Mind hiában való. A pápákat képzelt nagyságok dicsősége annyira elvakitotta, hogy észre sem vették, hogy idegen területen járnak akkor, a mikor a világi hatalomhoz görcsösen ragaszkodnak. A fej romlottsága megrontotta a tagokat is. Az egyház egy sötét chaosszá változott. Az evangelium és kereszténység, az egyház és állam, a papi és világi hatalom fogalmai annyira elhomályosultak és össze voltak zavarva, hogy egyiket a másiktól megkülönböztetni, egyiknek vagy a másiknak körét megállapitani nem lehetett. A scholastikusok, mint a hagyományok védelmezői s a pápaság hűséges csatlósai, különleges bölcsészetükkel még jobban összezavarták a helyzetet úgy, hogy Luther fenti idézett művének, János szász herczeghez irott előszavában így szól: „Annyira teljesen hatalmába keritette az ördög a zofistákat és a főiskolákat, hogy maguk nem látják, hogy mit és miképpen kelljen beszélniök vagy tanitaniok." [1]

A helyzet tisztázása, a fogalmak megvilágitása, az egyházi és világi felsőség határainak a kimutatása inditotta Luthert, hogy „a világi felsőségről" czimű iratát 1523-ban nyilvánosságra hozza. E műben — a mint Köstlin mondja — „a világi és egyházi körök eddig ismeretlen szétválasztásának alapvető elveit és a lelkiismeret szabadságának eddig hallatlan és végtelenül fontos bizonyitékát találjuk meg." E szavak fejezik ki a mű

[1] Luther Márton művei: III. k. 364. l.

igazi méltatását. Éppen ezért annyira fontos okmánya ez a kereszténységnek s különösen a protestantizmusnak, hogy azzal részletesebben kell foglalkoznunk.

Ama hagyományos és minden szentirásbeli alapot nélkülöző egyházi feltogással szemben, hogy a papi rend s ennek uralma isteni eredetü, Luther is felállitja a maga főtételét, a mely így hangzik: „A világi jog és hatalom Isten rendeléséből van a világon." Milyen óriási különbség és áthidalhatatlan távolság van a két felfogás között. De Luther a mit állit, azt bizonyitja is. Főtételét mindenek előtt a szentirásra alapitja. Mit tanit az irás ebben a tekintetben? Minden lélek a felső hatalmasságnak engedelmes legyen; mert nincs hatalmasság hanem Istentől. Róm. 13. v. 1—2 v. És tovább: „Annakokáért engedelmesek legyetek minden emberi rendelésnek, az Urért." I. Pét. 2. r. 13—14. v. Ugyancsak erősségül hozza fel az irás ama helyeit is, a melyekben az embernek a bűnt büntető joga van kifejezve. Ezt a büntető jogot — szerinte — mástól nem kaphatta az ember, mint Istentől.

Igaz, hogy sok ellenérvet is lehet s szoktak ellene felhozni ugyancsak a szentirásból s éppen Jézus és az apostolok tanitásaiból. Így: „A gonosznak ne álljatok ellene gonoszszal." Máté 5. r. 39. v. „Magatokért boszút ne álljatok." Róm. 12. r. 19. v. Az irás eme szavai azt látszanak bizonyitani, mintha csakugyan a keresztények semmiféle büntető hatalommal nem birnának. Azért a kath. tan ezeket „tanácsoknak" tekinti, melyek csak a „tökéletes" keresztényekhez vannak intézve. A közönséges keresztények még mindig az ó szövetségi „parancsolatok" alatt állanak. Így tehát különbség van keresztény és keresztény, tanács és parancsolat között.

Luther ezt a megkülönböztetést helyteleniti. Szerinte a Krisztus beszéde minden keresztényre egyformán kötelező. Fél keresztények nincsenek. Vagy hisz és szeret valaki s akkor igaz keresztény, vagy pedig hitetlenül és szeretet nélkül él s akkor legyen egyházi vagy világi foglalkozása, még sem keresztény.

Az evangelium idézett szavai nem *tanácsok* a tökéletesek számára, hanem *parancsolatok*, a melyek minden keresztény embert egyformán köteleznek. És ha a Jézus szerinti istenországa általában megvalósult volna; ha az egész világ igaz hivő keresztényekből állana: akkor nem is lenne szükség a

királyok tekintélyére, a fegyverek erejére s a büntető hatalomra; mert akkor a szentlélektől vezéreltetve, mindenki a hit és szeretet parancsai szerint élne. A mint a jó fa jó gyümölcsöt terem, úgy az igaz keresztény minden külső kényszer vagy rendelet nélkül önkényt jót cselekszik.

Azonban mivel istenországa megvalósulva nincsen, mivel az embereknek nagyon csekély része él keresztényi módon: azért szükséges a fegyver, hatalom, a mely útját állja a gonoszok gonoszságainak. Mint a kötél és lánez a vadállaton, olyan a külső hatalom az emberen. Ha ez nem volna, akkor felfalná az ember egyik a mást, feldulná a családi élet szentségét s a világot pusztasággá változtatná. Éppen azért a ki minden világi hatalom nélkül kormányozná a világot: az útat nyitna a féktelen szabadosságra és a korlátlan garázdálkodásra. A ki az evangelium elvei szerint akarna kormányozni, annak előbb az egész világot keresztényé kellene tennie. Minthogy pedig az nem lehetséges, s mivel a farkasokat és bárányokat nem lehet egy akolba zárni s egy területen legeltetni: azért fenn kell állnia a világi uralomnak is, a mely a külső békét védje s a rossz terjedését föltartóztassa.

Luther, a ki olyan mélyen be tudott hatolni az irás szellemébe, a fenti igék magyarázatánál önkényüleg és egyoldaluan járt el. Annyira gyűlöli a bűnt és gonoszságot, hogy annak a megakadályozására mindenféle fegyvert jogosnak tekint. És e felfogásában Jézusnak a szeretetre, türelemre és megbocsátásra buzditó szavai nem puhitják meg. Inkább kész azokat egy nem létező és megvalósithatatlan világra vonatkoztatni, mint hogy a maga felfogásából valamit engedjen. Így esett meg, hogy az a Luther, ki a lelki szabadságnak volt hős bajnoka s ki olyan merészen tépte szét azokat a kötelékeket, melyek a hitszabadságot fogva tartották, másfelől a zsarnokság útját egyengette és uralmát támogatta. Tévedni emberi dolog. Ez alól Luther sem volt kivéve. Tévedése hamar megboszúlta magát. A német paraszt háboruban a zsarnokság ellen a szabadságért harczoló névtelen ezerek kiontott vére tesz bizonyságot erről. A hatalom vakmerő lázadásnak tekint minden lépést, melyet az alattvalók a szabadság czélja felé tesznek s kész vérbe folytani az ilyen irányu törekvéseket. E tekintetben Luther is a hatalom mellé állott s annak jogait az irás tekintélyével támogatta, védelmezte.

Hát vajjon a kereszténynek a hatalommal szemben hogyan kell viselkednie? Luther szerint kötelessége magát mindenben alája rendelni és neki engedelmeskedni. Ugyanis — igy okoskodik — a keresztény ember nem csupán önmagának és önmagáért él. Ha azért látja, hogy a világi hatalomra a gonosz és rossz emberekért szükség van: akkor kotelessége a jó példaadás kedvéért annak engedelmeskedni, hogy a hatalom tekintélye és tisztelete fenmaradjon.

Még egy ezzel összefüggő kérdést akar tisztázni Luther, melyet felszinre hoztak a reformatió korában az úgynevezett rajongók. Ezek a szentirás egyes kifejezéseire s Jézus és az apostolok életére hivatkozva, tiltották a fegyver viselését. Igy hát Luther sem térhetett ki a kérdés elől, hogy az igazi keresztény viselhet-e fegyvert s állhat-e a világi hatalom szolgálatába? Erre a kérdésre a fentiek után nyilván való a válasz. Ha a világi hatóságra szükség van: akkor annak szolgálatába nyugodtan állhat a keresztény, a nélkül, hogy a Jézus tanitásával összeütközésbe jönne. Az igaz keresztény nem önmagáért áll a hatalom szolgálatába, nem azért, hogy ott boszut álljon vagy rosszat roszszal fizessen, hanem tisztán azért, hogy a külső békét fentartsa s ezáltal embertársainak szolgáljon. Luther szerint sem az ó, sem az új szövetség nem tiltja a fegyverviselést, sőt a biblia tanitásaiból megállapithatjuk, hogy a mikor a világi felsőségnek szolgálunk, akkor Istennek szolgálunk.

Igaz ugyan, hogy sem Jézus sem az apostolok fegyvert nem viseltek. Nem — mondja Luther, — mert nem az volt a hivatásuk. Még sok olyan hivatal van a világon, melyet ők nem töltöttek be, de azért mindenik jó és Isten előtt kedves hivatal. Jézus maga, ha fegyvert nem viselt, de azt el nem tiltotta. A mit ő akart e tekintetben, az ennyiből áll: A „keresztény embernek képesnek kell lennie minden gonoszságnak és jogtalanságnak elviselésére, ő maga ne álljon boszut, a biróság előtt ne védekezzék, hanem úgy viselkedjék, hogy a maga érdekében általában ne legyen szüksége világi hatalomra és törvényre. De mások részére lehet, sőt kell megtorlást, jogot, védelmet és segitséget keresnie és tennie mindent a mit lehet.“ [1]

Még egy nagy kérdés lebegett a Luther szemei előtt s

[1] I. i. m. 382. l.

jelen iratának tulajdonképpeni czélja az volt, hogy erre a kérdésre megfeleljen s azt tisztázza. Meddig terjedhet a világi felsőség hatásköre? Nagyon lényeges e kérdés, mert istenországa van veszélyben, ha a világi hatóság átlépi hatáskörét. Hol van hát a határ, melyen túl a világi hatalom nem léphet? „A világi hatalom törvényei tovább nem terjedhetnek, mint a testre, vagyonra s arra a mi külsőleg létezik a földön." A lélek mélységeibe, a hit dolgaiba tehát nem avatkozhatik. A lélek kormányzására egyedül Isten igéje van hivatva. Soha sem azt kell néznünk, hogy mit hisz a tömeg, mit rendelnek az atyák és zsinatok, hanem azt, hogy mit tanit Isten igéje. Merő oktalanság az, mikor a külső hatalom a lélek s a hit dolgaiba avatkozik. Avagy ki parancsolhat a holdnak, hogy világoljon? Melyik biró itélne vajjon ott, a hol semmit nem lát s nem ismer? Beláthat-e valaki a sziv és lélek rejtelmeibe? Azért igen szépen mondja Luther: „Kinek-kinek dolga, hogy milyen a hite s neki magának kell törekednie valódi hitre; mert a mily bizonyos, hogy senki más nem mehet be helyettem a pokolba vagy az égbe, épp oly kevéssé hihet vagy nem hihet helyettem s a milyen kevéssé nyithatja, vagy elzárhatja előttem a mennyet vagy a poklot, épp oly kevéssé kényszerithet hitre vagy hitetlenségre. Mivel tehát mindenkinek lelkiismeretétől függ, hogy miképp hisz vagy nem hisz, s ebből a világi hatóságnak semmi rövidsége nincsen, ez okból legyen ő is elégedett s intézze a maga dolgait s hagyja az embereket, hadd hidjenek így vagy amúgy, a mint lehet és tetszik nekik és senkit erőszakkal ne kényszeritsenek, mert a hit az egyéniség szabad elhatározása melyre senkit sem lehet kényszeriteni. Istennek műve az az emberi lélekben."[1] Az egyéniség nagyrabecsüléséből s az emberi jogok mély tiszteletéből fakadó igaz szavak ezek. Mintha Dávid Ferenczet hallanók, a ki szintén erős meggyőződéssel hirdette, hogy „A hit Isten ajándéka."

Mi következik abból, ha akár az egyház, akár a világi hatóság külső kényszert alkalmaz a hit dolgaiban? Következik a tettetés, a hazugság, álszenteskedés és képmutatás. Ezek a bűnök pedig azok fejére szállanak, kik a külső kényszert alkalmazzák. Luthernek e figyelmeztetését ma is megszivlelhetnék

[1] I. i. m. 389. l.

azok, kik családi és társadalmi kapcsolatokat, igéreteket és fenyegetéseket használnak a hitbeli meggyőződés lerontására, a kik durva kézzel nyulnak az ember lelki világába, a hol pedig uralkodni, egyedül Istennek áll hatalmában.

Egyházi felfogás szerint az „eretnekség" mindig égrekiáltó bűn volt. Azokat üldözni, tüzzel vassal pusztitani kell, mert a ki azt teszi, az Isten előtt kedves dolgot cselekszik. Felteszi azért Luther is e kérdést: Hát ezek szerint az eretnekség ellen semmi védelem nincsen? A világi hatóság nem szólhat bele a kérdésbe. Az eretnekséget soha sem lehet erőszakkal elnyomni, ahoz más eszköz kell: itt más kérdésről van szó, semhogy azt fegyverrel lehetne elintézni. Isten igéje intézkedjék ebben, ha ez nem elegendő, elintézetlen marad a világi hatalom előtt, még ha vérrel tölti is meg a világot. Az eretnekség lelki baj, azt nem lehet semmiféle kardddal vágni, semmiféle tüzzel elégetni, semmiféle vizzel megfulasztani. Egyedül Istennek igéje az, a mely ezt megteszi. Milyen másképpen cselekedett Luther nagy kartársa, a genfi városi tanács teljhatalmu dictatora.

Ha a fentiek után az igaz keresztények között semmi külső kormányzásra szükség nincsen; ha minden keresztény egymással egyenlő s a másik fölött úr senki sem lehet: akkor hová lesz a papok és püspökök hatalma? Luther szerint „az ő kormányzásuk nem felsőség vagy hatalom, hanem szolgálat és hivatás, mert ők nem állanak magasabban s nem jobbak más keresztényeknél." „Az ő kormányzásuk semmi más, mint Isten igéjének terjesztése, hogy a keresztényeket vezessék, az eretnekeket meggyőzzék."

Végezetül Luther a világi fejedelmek hivatását is körvonalozza s kötelességüket a következő négy pontban foglalja össze: „Először igaz bizalommal és őszinte imádsággal tartozik Isten iránt. Másodszor szeretettel és keresztény szolgálattal az alattvalók iránt. Harmadszor éles észszel és elfogulatlan okossággal tanácsosai és hatalma viselőivel szemben. Negyedszer a gonosztevők ellen szerény komolysággal és szigorral. Ily módon a ki állásában kifelé és befelé igazságos, az tetszeni fog úgy az Istennek, mint az embereknek."

Luther ez iratában hármas czélt szolgál. Kimutatja a világi felsőbbség isteni eredetét; de egyben megszabja hatáskörét, a mely a testi vagy külső dolgokra terjed ki Ha ezen túl lép,

Isten akarata s az evangelium ellen cselekszik. Másik czélja, hogy a rajongókkal szemben bebizonyitsa, hogy a keresztény embernek a fegyverviselés nem csak joga, hanem kötelessége is az általános rend megóvása és a közbiztonság megőrzése czéljából. És végül hathatós védelmébe veszi az egyéniséget, a mely eddig beleveszett, hol az egyházi, hol a világi hatalomba.

Tagadhatatlan, hogy ez irat a hagyományok romjaiból sokat eltakaritott; a helyzetet világosabbá tette s különösen a hit és lelkiismeret szabadságának hangoztatása által a protestantizmusnak kiváló szolgálatot tett. Sajnos, hogy a világi felsőség a testi dolgokban neki megjelölt korlátlan hatalommal visszaélt. Sőt tullépte hatáskörét, midőn a lelkiekbe is beleavatkozott. Azonban már ezért Luthert nem lehet felelőssé tenni. Ő elég világosan megmutatta a határvonalat, a melyen túl már jogsértést követ el. S mégis már két év mulva az első speieri gyűlés a fejedelmeket teszi felelőssé Isten és a császár előtt az egyházi életért s annak kormányzásáért. Ennek a téves iránynak végső kifejlődése az úgynevezett földesúri rendszer, (systema territorialis) mely szerint az egyház teljesen belemerült a világi hatalomba s nemcsak a fejedelem, de még a földesurak is kényszerithették alattvalóikat a saját vallásuk követésére. Ez az irány midőn oda jutott, hogy nyiltan hirdette a „cujus est regio, eius est religio" elvét: akkor homlokegyenest ellentétbe helyezkedett Luthernek az egyéniség jogairól és a lelkiismeret szabadságáról lefektetett alaptételeivel.

VII.

„A keresztény gyülekezet jogáról és hatalmáról." [1]

Az absolutismus telhetetlen. Mennél nagyobb területet hóditott meg, annál nagyobbat kiván. Önmagán kivül jogot és hatalmat nem tűr. Lábbal tipor minden isteni és emberi jogot.

Ez általános jellemzés alól az egyházi absolutismus nem kivétel. A midőn az egyént megfosztotta emberi jogaitól, a midőn az egyéni hit, szabadság és meggyőződés magasztos fogalmait teljesen kitörölte szótárából: ugyanakkor a keresztény gyülekezeteket is megfosztotta ama jogaiktól, a melyekkel

[1] Luther művei. IV. 13. 65. l.

kezdetben szabadon éltek és intézték ügyeiket. A gyülekezeti önkormányzat miként fért volna össze a pápai hatalom mindenhatóságával.

Luther eddigi irataiban az egyént igyekezett megszabaditani a hierarchia karjaiból. Most egy lépéssel tovább menve, a gyülekezet jogait akarja tisztázni. Ha minden ker. ember pap, a mint ezt már szépen bebizonyitotta: akkor az ilyen keresztények által alkotott gyülekezet nem lehet puszta báb s a hatalomnak tehetetlen szolgája. Ha szabad az egyén, legyen szabad a gyülekezet is. Vissza kell hát adni neki ama jogait, melyek az evangelium szerint föltétlenül megilletik s a melyeket az első száz években háboritatlanul gyakorolt is.

Különösen két jogát mutatja ki itt Luther a keresztény gyülekezetnek: itélni az egyházi tan felett és prédikatort alkalmazni vagy elmozditani. Elemi jog mind a kettő; de azért igen érdekes végig kisérni, hogy Luther miként és minő érvekkel emeli ki a mesterségesen confiskált jogok nagy temetőjéből. Annyival fontosabb, mert ez iratban vannak letéve Luthernek a gyülekezeti szervezetre vonatkozó alap-gondolatai.

Mi a ker. gyülekezet? Ezt a kérdést kell mindenek előtt tisztázni, nehogy a ker. gyülekezet alatt emberi dolgot, vagy ténykedést értsen valaki. Az a ker. gyülekezet Luther szerint, „a hol a tiszta evangelium prédikáltatik." Mint a sereget a zászlóról, úgy a keresztények táborát az evangeliumról lehet felismerni. A hol az evangelium hat, legyenek bár kettenhárman, ott van az egyház. De pogány gyülekezet az, bármilyen sok tagból álljon is, a mely az evangeliumot megtagadta. Ne ámitsák hát magukat és másokat a papok, püspökök és zsinatok azzal, hogy ők a kereszténység képviselői. Megtagadták az evangeliumot. Gyülekezetük pogány és világias gyülekezet csupán.

Az igazi keresztény gyülekezetnek egy igen üdvös s a mai korban is megszivlelendő tanácsot ad Luther, azt t. i., hogy ne pusztán a hagyományokból táplálkozzék, a multat minden kritika nélkül ne kövesse, hanem figyeljen a lélek szavára és szükségleteire; mert a mint igen szépen mondja: „A lélek egy örökkévalóság, mely minden felett áll, a mi mulandó, a mi időhez van kötve."

Ez általános elvből kifolyólag elveti azt a hagyományos

felfogást, mintha az egyházi tan megitélésére csupán a püspökök, zsinatok és pápa volnának hivatva. A Krisztus ezzel éppen ellenkezőt tanit. Ő lépten-nyomon azt hirdeti, hogy a hivek, a nyáj, a juhok illetékesek itéletet mondani. Tanithat a pápa vagy a püspök, de tanait csak a hivek itélhetik. Bármi is legyen ezzel szemben a régi gyakorlat, de Isten igéje elsőbb minden hagyománynál. Avagy mi értelme volna Jézus eme parancsának: „Őrizkedjetek a hamis prófétáktól", ha a hallgatóknak nem volna joguk itélkezni a tan felett? És miért mondotta volna Pál apostol: „Mindeneket megpróbáljatok, s a mi jó azt megtartsátok", ha a tanitás fölött a hiveknek nincs joguk elmélkedni, vizsgálódni? Nemcsak joga, hanem kötelessége is a keresztény gyülekezetnek a tan fölött itéletet mondani, hogy az által a hamis tudományt megkülönböztesse az igaz tantól, az emberi szerzeményeket Isten igéjétől. Minden keresztény pap, ki jogositva van, hogy szükség esetén Isten igéjét hirdesse. Hogy ne volnának hát illetékesek, a mások tanitása fölött itéletet mondani.

A ker. gyülekezetnek másik sarkalatos joga, mely az elsőből önkényt következik az, hogy egyházi tanitókat meghivhat, választhat és alkalmazhat. Egyetlen püspöknek sincsen joga a gyülekezet akarata és választása nélkül egyházi tanitót alkalmazni. A püspök csupán megerősiti azt, a kit a gyülekezet választott. De ha nem erősitené meg, az illető a gyülekezet meghivása által amúgy is meg van erősitve. Ez a felfogás is a biblián és az ősi gyakorlaton alapszik. Sem Pál, sem Titus, sem Timotheus soha egyetlen presbytert sem alkalmaztak a gyülekezetekben azoknak választása és beleegyezése nélkül. Sőt diakonusokat sem alkalmaztak önkényüleg az apostolok. Hogy töltötték volna be a legmagasabb hivatalt, mely az ige hirdetésével volt összekötve?

Még Luther méltatja röviden a gyülekezet által szabadon választott lelkipásztor hivatalát és megjelöli működésének főirányát. Szerinte a prédikátorság a „legmagasabb" hivatal a kereszténységben. Ettől függ s ezen alapszik szerinte minden hivatal. A hol prédikator nincsen, ott nem épülhetnek a hivek, nem terjedhet az evangelium. Milyen szép méltatása ez a papi hivatalnak! S milyen távol jár ettől a mai kor felfogása, mely a prédikatori tisztet méltányolni alig tudja. Pedig a mely tár-

sadalomban a vallásnak, erkölcsnek s az eszményiségnek nem lennének lelkes szószólói, istenországának buzgó szivü munkásai: az a társadalom elveszitené léte biztositékát, a fövényen épült házhoz hasonlitana. Az országok támasza, talpköve, ma is a tiszta erkölcs.

De hogy a prédikátor megfelelhessen szép hivatásának, mi legyen főkötelessége, a mely körül minden munkásságának csoportosulnia kell? Talán a külső szertartások gyakorlásában merül ki tevékenysége.? Nem! A prédikator főtiszte az *igehirdetés*. A keresztelés, bérmálás, harang-, oltár- és templomszentelés, mind mellékes foglalkozás e mellett. Azokat bárkire bizhatja a prédikator, a mint Jézus és az apostolok tették, de az igehirdetést senkire sem tanácsos bizni.

Azért „néma bálványoknak" nevezi Luther azokat a püspököket, a kik mindeféle ceremoniális dolgot nagy képpel végeznek, csak éppen az igehirdetést bizzák káplánjaikra.

A nagy reformatornak e mélyen járó útmutatásából tanulhatna egyfelől a mai társadalom, a mely mindent kiván a lelkipásztortól, csak éppen az igehirdetés tekintetében vár a legkevesebbet. Holott az evangeliumi szellem ápolása sokkal több erőt kölcsönözne a társadalomnak, mint holmi üzleti szellem fejlesztése. De tanulhatnának másfelől azok a lelkipásztorok is, a kik a protestantizmus emlőjéről táplálkoznak s mégis az igehirdetést a legkisebb kötelességnek tekintik. Általánosan kezd elterjedni az a bal felfogás, hogy a mai korban a pap nem a szószéken töltheti be hivatását, hanem a társadalmi élet ama területein, a hol a hivek anyagi boldogulását eszközölheti. Ebből kiindulva, ott látjuk a papot mindenütt, a hol a világi kalmárkodas ügyét kell előbbre vinni, de istenországa fejlesztésében a legkevésbé látjuk képviselve. Nem szeretnők, ha félreértetnénk. Nem egy a világtól elvonult és elzárkózott testületnek képzeljük a prot. papságot. A vallást nem úgy tekintjük, mint a mely csupán földöntúli üdvünket munkálja. Ellenkezőleg szoros kapcsolatot látunk e földi és a földöntúli élet, az evangelium es a társadalom között. Ezért a vallás szolgáit nem akarjuk elzárni a világtól és a társadalomtól. Ott kell nekiek lenniök mindenütt, a hol a társadalmi forrongásokat figyelemmel kisérhetik, a hol a bajokat és kóros tüneteket felfedezhetik s a sebeket vagy az áldás forrásait megláthatják. Ott kell lennie mindenütt, a hol a fejlődő kor szükségleteivel,

a népboldogulás eszközeivel megismerkedhetik. Csak hogy mind ezekre a helyekre ne az üzleti szellem, ne a földhözragadottság vigye, hanem amaz eszményi gondolat, hogy az ő hivatása az életet, a világot és társadalmat fölemelni, megnemesiteni, a helyes útra terelni az evangelium által. Az élet, a világ, a társadalom csak iskola a Krisztus igaz szolgájára, mely őtet igazi hivatása betöltésére tanitja. Mihelyt ez az iskola nem segiti, hanem akadályozza hivatása betöltésében: azonnal észre veheti, hogy czélját eltévesztette. A mi igazi czélunk, a mit soha semmiféle körülmények között felednünk nem szabad, az hogy az evangelium szellemét a maga eredeti tisztaságában felfogva, oly erővel tudjuk hirdetni, hogy az a világba merült ember szemeit az égre emelje, a földhöz ragadott előtt az eszményiség szépségét megkedveltesse, az önzőt emberszeretetre, a bünöst erényre tanitsa. Azért kell leszállanunk az élet mélységeire, hogy embertársainkat fölemelhessük s nem azért, hogy minket is elboritson a világiasság áradata. Szóval a protestáns pap a maga igazi hivatását ma is a szószéken, az ige erőteljes hirdetésével töltheti be. Itt van az ő működésének középpontja. Azért távozik el ettől, hogy eszmét és gondolatot hozzon ide. A biblia, a tudomány, a társadalmi élet ismerete mind megannyi hatalmas eszköz kezében, a melyeket öntudatosan használva, lehet a Jézus Krisztus „jó vitéze". Mert igaza van Luthernek, hogy az igehirdetés a papnak „legmagasabb és legmagasztosabb tiszte".

Vári Albert.

Egyházfőtanácsi gyűlés.

(Oct. 25. 26. 27.)

I. Ferencz József püspök megnyitó beszéde.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Egyházi törvényeink értelmében az évenként tartandó egyházi főtanács a mai napra egybehivatván, van szerencsém annak ily szép számmal egybegyült tagjait elnöktársammal együtt a legmelegebben üdvözölni.

A mint a meghivókkal együtt kiküldött tárgysorozatból méltóztatnak látni, alig volt főtanácsi gyülésunk, a melyre több munka várt volna, mint jelen főtanácsi gyülésünkre, úgy a tárgyak számát, mint azoknak fontosságát s részben rendkivüliségüket is tekintve.

Ez utóbbiak közé tartozik minden esetre az E. K. Tanácsnak Dávid Ferencz első püspökünk születése 400-ik évfordulója megünneplése ügyében teendő előterjesztése. Ez azonban, úgy hiszem egyáltalában nem fog nehézséget okozni s a legkedvesebbek közé is fog tartozni. Mert teljesen meg vagyok győződve, hogy az egyházi főtanácsunk minden tagjának keblében visszhangra talál, sőt a legnagyobb örömmel teszi magáévá egész egyházunknak minden tagja a legkisebbtől a legnagyobbig, hálát adva Istennek, hogy az a szellemi fény, mely Dávid Ferenczünk lelkéből sugárzott ki a hit világára, nem aludt ki, bár kioltására századok alatt mindent elkövettek azok, a kiknek szemét ez e fény sértette; sőt ma nemcsak kicsiny egyházunkban lobog, hanem azon kivül is mind nagyobb terjedést nyer.

Ugyancsak a kellemesebb tárgyak közé tartozik füzesgyarmati és petrozsényi központtal szervezendő körlelkészi állások iránti előterjesztése az E. K. Tanácsnak. Körlelkészi állások szervezése iránt általában már többször tétetett inditvány főta-

nácsi gyűléseinkben is. Ideje, hogy azt Isten segedelmével, a mint erőnk engedi és a szükség parancsolja, meg is valósitsuk! Ezekből a körlelkészi állásokból, remélem, hogy idővel egy-egy anyaegyházközség is fejlődhetik.

Ezeknél több gondot fog adni egyházunk gazdaságainak kezelése kérdése, a mit szintén rendkivüli tárgynak tartok. Mert bár minden évben szoktunk ezzel foglalkozni; sőt mult évi zsinati főtanácsunkon nagyon is igénybe vette időnket és gondunkat, jelenleg már valamely gyökeres rendszer változtatásról kell gondolkoznunk, hogy birtokaink jövedelmét valami úton és módon emeljük; mert különben az azokba befektetett tőke részben csakugyan elveszettnek mondható. Úgy a gazdasági bizottságnak, mint ezt kiszélesbitve egy nagyobb bizottságnak, valamint az E. K. Tanácsnak a közelebbi hónapokban ez az ügy valóságos sisifusi munkát adott s próbakövéül szolgált annak a buzgóságnak, tevékenységnek és egyházunk ügyei iránti meleg érdeklődésnek azok részére, a kik ez ügygyel foglalkozni hivatva voltak. Igazán szerettem volna, ha azok, a kik a vidékeken gyakran oly könnyen pálczát törnek a központ felett, csak egyetlen egy gyűlésben — pedig hány volt — a mely ez ügygyel foglalkozott, jelen lettek volna. Nem mondom, hogy az eredménynyel, a mely az E. K. Tanácsnak ez ügyre vonatkozó előterjesztésében foglaltatik, a bölcseség köve már kezünkben van. Szó férhet ahhoz s fog is bizonyára. De ha csak egy lépéssel sikerül is ezt az életbe vágó kérdést egyházunk javára előbbre vinni, mindnyájunknak nyeresége lesz benne.

Jelen főtanácsi gyülésünknek még csak egy igazán rendkivülinek mondható tárgyára kivánok reámutatni. És ez a mint könnnyen kitalálhatják azok, a kik a tárgysorozatot végigolvasták, a „Ne temere" név alatt ismeretes pápai decretum, a mely anyagi érdekeinket ugyan nem érinti, de annál mélyebben belevág egyházunk s általában a protestans egyházak lelki életébe s azoknak országos törvények által biztositott jogviszonyaiba; mert — a szót hiába próbálgatjuk szépiteni — ez a decretum ágyasságnak tartja az olyan házasságot s törvényteleneknek az abból született gyermekeket, a mely nem róm. kath. plébános előtt köttetett meg. Valóban, ezt ma, a XX dik században még csak hallani is felháboritó, legalább is megbotránkoztató, a minthogy bizonyára meg is botránkoztatta hazánk-

ban a lelkiismeret szabadságának és a vallási jogegyenlőségnek minden igaz barátját és őszinte tisztelőjét, s meg vagyok győződve, hogy velünk együtt igen sok róm. kath. hazánkfia is igy gondolkozik: „hoc decretum delendum esse censeo.“

Igaz ugyan, a mint mondják is, hogy ennek a decretumnak az országos törvény szerint megkötött házasságra semmiféle jogi hatálya nincs; törvényes az, bár mit tartson is arról a pápa. Tisztán a róm. kath. egyház belügye — igy érvelnek mellette, — a mely reánk más vallásuakra egyáltalán nem tartozik. Hiszen ha igy lenne, ha az a decretum csak a róm. katholikusokat érintené, nekünk ahhoz nem is sok szavunk lenne. Legfennebb annyit mondanánk: lássák a róm. kath. egyház hivei, hogy tulajdonképen nekik mire jó ez a decretum. Ámde hazánkban vegyes házasságok is vannak, s köttetni fognak bizonyosan ezután is, róm. kath. vallásuakkal is. A midőn tehát a pápa az ilyen vegyes házasságot kötni szándékozó párok házasságát, ágyasságát s az ebből származott gyermekeket törvényteleneknek jelenti ki, ha a házasság nem róm. kath. plébános előtt köttetett, ezzel a más vallásu férj vagy nő házasságkötése s ezek gyermekeinek törvényessége felett is itélkezik. Mert a vegyes házasság is csak egy házasság. Ha ágyasság a róm. kath. nőre nézve a házasság, úgy az a más vallásu férjre nézve is és megforditva. Ugyan ez áll a gyermekekre nézve is.

Nézetem szerint tehát még sem lehet csak úgy könnyedén átsiklani a decretum felett azzal, hogy annak jogi hatálya nincs s a házassági jogrendet nem változtatja meg. Ezt valószinüleg a pápa is tudta. De legyen szabad kérdenem, hogy még az esetben is, hogyha feltéve, de meg nem engedve, a pápának joga lenne saját egyháza hiveire nézve a törvényesen megállitott jogrendet szabályozni, illetőleg ahhoz még egy feltételt kötni, kiterjesztheti-e ezt más egyház hiveire is s általában ha a decretumban jogi sérelem nem foglaltatik is, nem fog-e az majd azon házastársakra nézve, a kik nem lesznek hajlandók annak rendelkezését teljesiteni, sérelmes lenni, ha egy plébános azt mondja róluk, hogy házasságuk nem tisztességes házasság s gyermekeik törvénytelenek. Nem fog ez olyan sértő lenni az illetőkre nézve, a melyért jogorvoslatot kereshetnek? Mert itt nem valamely hitezikről van szó, a miket egyházilag megállithatunk, ámbár a positiv törvények ennek is határt szabnak,

hanem olyan állitásról, a melyért aztán helyt is kell állani. S meg vagyok győződve, hogy nincs az a törvényszék, a mely elégtételt ne szolgáltatna egy jogállamban annak, a ki törvényesen megkötött házasssságát igazolva, sértve érezné magát azáltal, hogy az ő házasságát ágyasságnak s gyermekeit törvényteleneknek állitja egy plébános, azért, mert nem tett eleget a decretum rendelkezésének.

Valóban én azt hiszem, hogy a legnagyobb tévedés onnan van, hogy ezt a decretumot igen sokan a hitre tartozó dolognak tekintik. Erre számitott minden bizonynyal a pápa is, a mikor azt kibocsátotta. Mert bár meg vagyok győződve, hogy hazánk róm. kath. főpapságának is legalább egy része nem nagyon lelkesedik a decretumért s a mint a lapokból olvassuk, ezért kétszer is felterjesztést tett a pápához és keresi ezzel szemben a „modus vivendi"-t, valamint a klerust s a róm. katholikusok miveltebb osztályát is felvilágosultabbaknak tartom, minthogy a középkor sötétségébe kivánkoznának visszatérni, a nagy tömeg bizony a pápa szavát oly szentnek tartja, a mihez még kétely sem férhet; a mit mond, azt mind üdvösségére tartozónak véli s hiszi is. Tehát ha azt mondja, hogy a törvényesen megkötött házasság nem elég nemcsak a mennyei idvességre, de még a földi tisztességre se, ha arra nem a róm. kath. plébános adja az áldást, mi természetesebb, minthogy az ilyen elfogult lélek inkább házasságot sem köt, minthogy egy protestáns lelkész szolgálatát vegye igénybe; sőt még a miveltebbeket is egy oly dilemma elébe állitja, a mi legalább is gondolkozóba ejti. És így megeshetnék az is, hogy a mint mondani szokás, a fegyver hátrafelé sül el, a mi aztán csakugyan nem minket sértene meg. De ez nem annyira bizonyos, mint az, hogy mind nagyobb számmal fogja a róm. kath. házasulandókat a plébánusok karjaiba kergetni s ezzel a reversálisokat biztositani. S tulajdonképen az egész decretumnak ez a be nem vallott, de szemmel látható intentiója, sértő éle. Eddig még csak megosztoztunk valahogy a vegyes házasságokon s bár azon szerencsétlen törvény meghozatala óta, mely a reversálisokat törvényesitette s eltörölte azt a régi igazságos s a felekezetközi békét e tekintetben biztositó törvényt, hogy a gyermekek nemük szerint követik szülőik vallását, a mi szintén a róm. katholikusok kivánságára történt, az eddigi reversálisokkal

is jóval többet vesztettünk, mint a mennyit esetleg egy-egy reversálissal talán mi is nyertünk, ha sikerül a pápának, hogy ennek a decretumnak érvényt szerezzen, akkor az a kis felekezetközi béke és egyetértés is, a mit most élvezünk, még nagyobb erőprobára lesz kitéve, ezer meg ezer házaspárnak már a házasságkötéskor lelki nyugalma feldulva, zilált hazai viszonyaink még ziláltabbá téve s a mit szintén nem kellene figyelmen kivül hagyni, azoknak, a kik a vallás s ezzel az egyház és papság ellen már is szövetkeztek s újabb meg újabb támadásokat intéznek, ezzel a decretummal egy újabb s nem is a leggyengébb fegyver lesz a kezükbe adva.

Mindezeknek elgondolása inditotta E. K. Tanácsunkat arra, hogy figyelembe véve egyházkoreinkből ez iránt tett felterjesztéseket is, a „Ne temere"-ben foglalt más egyházakkal együtt a miénket is mélyen sértő rendelkezésének szanálására a kormányhoz, az országgyüléshez is kérvénnyel járulni javasolja egyh. főtanácsunknak. Nem kétlem, hogy ez a javaslat általános viszhangra is fog találni.

Szokatlanul ily hosszura nyult megnyitó beszédemért szolgáljon mentségemül az, hogy lehetetlen volt hallgatással mellőznöm egy olyan decretumot, mely, a mint mondám, mélyen belevág egyházunk lelki életébe s országos törvények által biztositott jogviszonyaiba, szintúgy mint szeretett hazánk családi, társadalmi, felekezetközi életébe is s mindezeknek alapját megingatja. Hogy ezzel szemben minő kötelességek várnak különösen lelkész atyánkfiaira, minő lelkiismeretes odaadással kell gyakorolniok ez irányban is a cura pastoralist, arra itt most nem terjeszkedem ki. Keresni és találni fogok erre más alkalmat és módot. Mert a magam részéről kötelességemnek ismerem, minden lehetőt megtenni, hogy a decretummal egyházunkat fenyegető veszélyt necsak ellensulyozzuk, hanem teljesen el is háritsuk s a mennyiben lehet, még javunkra forditsuk.

Záradékul azonban nem mulaszthatom el főpásztori lelkem teljességéből még egy intést és ezzel egy kérést intézni nemcsak egyh. főtanácsunk tagjaihoz, hanem ez úton egyházunk minden igaz hivéhez. Az egyetértésre és összetartásra soha nagyobb szükségünk nem volt, mint most. Már mult évi rendkivüli főtanácsunkon tartott megnyitó beszédemben reámutattam azokra a hullámokra, a melyek egyházunk kisded hajóját

minden oldalról csapkodják. Úgy látszik, hogy ezek a hullámok nemhogy elsimulnának, hanem még inkább tornyosulnak. Erőre van tehát szükségünk, hogy ezeken a hullámokon szerencsésen átevezzünk mi is, mint áteveztek bitelődeink az őket fenyegetett hullámokon mindannyiszor. A legnagyobb erő pedig az együtt-érzés, az összetartás. Innen a különbnél különb nevek alatt alakuló újabb meg újabb szövetségek. Nem mondom, hogy alkossunk mi is egyet, hanem azt igenis óhajtom, hogy tekintsük egész egyházunkat egy szövetségnek. Teljesitse abban egyházunknak minden tagja, azt a kötelességet, a mely állásából és munkaköréből kifolyólag reá néz; teljesitse hiven és lelkiismeretesen. Ne keresztezzük egymásnak útját s ne álljunk egymásnak útjába. Kevesen vagyunk, de kisebb sereggel is biztosabb a győzelem, ha abban rend és fegyelem van, mint bármely nagy táborral, ha abban mindenki vezér akar lenni, parancsokat szeret osztogatni, engedelmeskedni pedig senki sem tud, nem szeret; sőt egymás ellen guerilla-harczot folytatnak. „Minden ház, mely magában meghasonlik, elpusztul," mondotta a nagy mester, Úr Jézus. Ugyancsak ő mondotta: „a ki engem követni akar, tagadja meg magát." Tegyük, oh tegyük a magunkévá ez intést és tanácsot s akkor Isten segedelmével a pokol kapui sem vesznek rajtunk diadalt Adja Isten, hogy úgy legyen. Ezzel a jelen évi egyházi főtanácsi gyűlést ezennel megnyitottnak nyilvánitom.

II. Püspöki jelentés.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Midőn Isten kegyelméből ezuttal már 32-ik évi jelentésemet megteendő vagyok, mindenek előtt hódoló érzéssel jelentem a mélt. és főt. egyh. Főtanácsnak, hogy Ő cs. és kir. apostoli Felsége bordosi egyházközségünknek templomépités költségeire 200 koronát méltóztatott legkegyelmesebben adományozni. Ez a legfelsőbb helyről jött kegyes adomány, mely bizonyára mindnyájunk szivét hálás érzéssel tölti el dicsőségesen uralkodó királyunk iránt, kérve Istent, hogy adjon Ő Felségének éveihez még számos évet a jogara alatt élő népek s ezek között különösen hazánk és nemzetünk boldogitására, csak akkor fog kiutaltatni, mikor a templomépités tényleg megkezdődik. Vajha ez is arra inditana mindnyájunkat, hogy adományainkkal mielőbb lehetővé tegyük bordosi egyházközségünkben, a mely a 17-ik században

egy időre még püspöki székhely is volt, a templomépités megkezdését. A mennyire a körülményeket ismerem, nekem teljes reményem is van az iránt, hogy a jövő évben bordosi egyházközségünk ezt nemcsak megkezdheti, hanem a templom még felszentelhető is lesz.

1. Belső embereink változása a mult évi zsinati Főtanács óta:

a) Lelkészeknek rendeltettek: Pap Zsigmond, lelkészjelölt Gyepesre; Gálfi Mihály, lelkészjelölt Csegezbe; Bodoczi Sándor, küküllő-széplaki lelkészhelyettes ugyanoda rendes lelkésznek.

b) Kántortanitóknak: Kádár Balázs, okl. tanitójelölt Hetesre; Patakfalvi Izsák, okl. tanitójelölt Ravába; Gálffy Ferencz, okl. tanitójelölt Jobbágyfalvára; Komáromi Márton, okl. tanitójelölt Haranglábra ideiglenes minőségben.

c) Kántoroknak: Barabás Vilmos, községi tanitó Gyepesre; Kerekes Lajos, áll. iskolai tanitó Csegezbe; Ürmösi Jenő, községi tanitó Recsenyédre; József Mihály, nyug. kántortanitó Kilyénbe; Bedő Albert, áll. iskolai tanitó Hom.-Keményfalvára.

Ürességben: a magyar-zsákodi lelkészi állás, ottani lelkészünk csak közelebbről halván el s igy ez az állás még betölthető nem lévén. Mert lelkészjelöltekben, valamint tanitójelöltekben egyáltalán nincs hiány, söt többen vannak, minthogy egyhamar elhelyezkedhetnének.

2. Az egyházi anyakönyvek és népesedési kimutatások szerint 1907-ben:

A) Kereszteltetett: a) fiu 1000
b) leány 1005
együtt . . . . 2005 új szülött.

Több 20-al, mint 1906-ban. Ezekből házasságon kivül 251, a mi sajnos, a szülöttek számának most is 12%-át teszi.

B) Konfirmáltatott: a) fiu 574
b) leány 583
együtt . . . 1157 növendék.

Kevesebb 92-vel, mint 1906-ban.

C) Összeeskettetett: a) tisztán unitárius 388
b) vegyes vallásu 249
együtt . . . . 637 pár.

Több 25-el, mint 1906-ban.

D) Eltemettetett: a) férfi nemből . . 910
b) nő nemből . . . 765
együtt . . . . 1615 halott.

Több 234-el, mint 1906-ban.

E) Átállott egyházunkba: a) férfi . . 89
b) nő . . . 125 = 214

Kilépett egyházunkból: a) férfi . . 24
b) nő . . . 65 = 89

E szerint 125 lélek nyeresége volt egyházunknak 1906-ban. az átállásokkal.

F) A lélekszám 1906 végén volt 74602
1907 „ „ 75445

a mi 843 lélekszám gyarapodást mutat. A szülöttek és halottak számát hasonlitva össze, a gyarapodás csak 390, a mihez hozzáadva az átállókkal nyert 125 lelket, a gyarapodás igy is csak 515-öt tesz ki. A különbség tehát a két számitás között 328. De ha ezt le is ütjük a kimutatott 75445 lélekszámból, egyházunk lélekszáma a 75000-et ez idő szerint mégis meghaladja.

A lelkészi szolgálatok a kimutatások szerint 3 házasságkötésnél nem vétettek igénybe. Remélem, hogy illető lelkész afiai nem mulasztották el — ha utólagosan is — rábirni a házastársakat erre. Ugyancsak, a kimutatások szerint, a házasságkötéseknél csak egy reversális adatott s az is egyházunk javára. Ha ez igy lenne, elég megnyugtató lenne. De én ebben igazán kételkedem. Mert az országos statisztikai hivatal adatai rendesen másként szólanak. Épen ezért nem mulaszthatom el ismételten felkérni lelkész afiait, hogy a lelkészi szolgálatok igénybevételére, valamint a reversálisokra nézve, esetleg ne szépitsék a dolgot. Ha baj van, ne rejtegessük, hanem igyekezzünk inkább módját találni, hogy miként segithetünk azon.

3. A f. évben püspöki vizsgálatot tartottam kolozsvári és tordai egyházközségeinkben. Ezekről a jegyzőkönyveket beadván az E. K. Tanácsnak, itt csak örömömet fejezem ki a felett, hogy mindkét egyházközségünkben mindent rendben találtam.

Ugyancsak a f. évben résztvettem Sz. Udvarhelyt épült templomunk felszentelési ünnepélyében, a mely hasonló ünnepélyeinknél annál jelentőségteljesebb volt, mert Sz.-Udvarhelyt eddig nem volt templomunk s ennek épitésével több nemzedék vágya és reménye valósult meg. És ez meglátszott az ünnepélyen is. Mert azon nemcsak a közelebbi, hanem a távolabbi egyházközségekből is oly nagy számban gyültek össze hiveink, hogy nemcsak a templom telt meg a szó teljes értelmében zsufolásig, hanem még egy templom megtelt volna a kiszorult népből. Képviselve volt az ünnepélyen — ugy tudom — mindenik egyházkörünk. A legnagyobb öröm mindenesetre sz.-udvarhelyi egyházközségünk tagjainak keblét töltötte el, hogy most már nemcsak helyt lakó lelkészük, hanem templomuk is van, a mely — mint 1906-ban felszentelt martonosi templomunk — Pákey Lajos épitész-mérnök afia műalkotó kiváló tehetségéről s a kivitelben Fekete Benjámin, ugyancsak hitsorsos épitőmester szakismeretéről és megbizhatóságáról tesz bizonyságot. A tem-

plomra, mely Sz.-Udvarhely városának is diszére szolgál, annak lakói is örömmel tekintenek s a felszentelési ünnepélyen is valláskülönbség nélkül, igaz testvéri szeretettel vettek részt.

Ezt az alkalmat felhasználtam arra, hogy Sz.-Udvarhelyről hazatérő utamat Székely-Szentmihály felé véve, a Nyikó mentén levő egyházközségeinket — ha csak útközben is — meglátogassam. Szentmihályon, Kobátfalván, Kadácsban és Siménfalván alkalmam volt hiveinket a templomban is köszönteni. De a szomszédos községekből is, mint Tordatfalva, Csehétfalva, Kede, Szentmiklós és Medesér, hiveink egyik, vagy másik községben lelkészeik vezetése alatt küldöttségileg megjelenvén, ezeket is főpásztori jó kivánataimban részesitve, szent vallásunk iránti buzgóságra, hithűségre, hazafiságra és áldozatkészségre buzdithattam, mely unitárius erények hogy Nyikó menti hiveinknél ebben az anyagias világban sem veszitették el hagyományos erejüket és melegségüket, azt örömmel tapasztaltam abban a meleg és örömteljes fogadtatásban, a miben ez útamban mindenütt részesültem.

E körútamat Sz.-Keresztúrt végeztem be, a hol szintén szerencsés voltam 4 gymnásiumi tanárunknak beiktatási ünnepélyében résztvenni.

4. A Br. Baldácsy alapitvány meghatalmazottainak közgyülése f. évi április 24-én tartatott meg Budapesten, a melyben, mint rendesen, ez alkalommal is részt vettem, meghatalmazott társammal, dr. Bedő Albert afiával. Jelentést is adtam be róla az E. K. Tanácsnak. A közgyülésen különben valamely figyelemre méltóbb dolog nem fordult elő, mint az, hogy az alapitványi birtokok jövedelméből ez évre már 10000 korona osztalék állapittatott meg egyházkerületenként. Valóban, nem tudunk elég kegyelettel lenni a nagy alapitó emléke iránt.

5. A Dávid Ferencz alapunk kezelésem alatt levő része, a mely mult évi jelentésem szerint 5409 korona 47 fillér volt, a f. évi jun. 30-iki zárlattal 6522 korona 53 fillér. Gyarapodás 1113 korona 06 fillér. E jelentékeny gyarapodás onnan van, mert az 1867-ben kolozsvári főtanodánkban végzett osztálytársak, a kik közül többen megelőzőleg is 1879-ben 318 korona 51 fillér adománynyal járultak az alapitványhoz, 1907-ben, 40 éves találkozásuk alkalmából, név szerint: Benkő Mihály 200, Csongvay Lajos 50, Sigmond Ákos 50, Török Árpád 20, Madán Ferencz 50, Barabás Sándor 50, Csegezy Lajos 20, Pálffy György 20, együtt 460 korona adománynyal járultak ahhoz ujolag, a mit 20 korona 99 fillér időközi kamattal, összesen tehát 480 korona 99 fillérben Benkő Mihály afia volt szives nekem átadni, addig is, a mig egy pár osztálytársuk is az aláirt, de még keze alá be nem fizetett összegeket remélhetőleg befizetné. A többi gyarapodás a budapesti Dávid F. egylet évi 25 koronájából és a kamatokból van, kamatnak számitva a közpénztárban kezelt tőke jövedelméből fel nem használt 12000 koronán felül a mult

évről fennmaradt s az én kezelésem alatt álló alapitványi részlethez csatolás végett nekem átadott 319 korona 44 fillért. Ily módon a központi pénztárba beadott és ott kezelt 37375 korona 17 fillérrel az alap tesz 43897 korona 70 fillért. Ennek az alapnak, ha Isten éltet, a jövő évben rendeltetésének megfelelőbb használatát fogom javasolni.

Az Ezredéves alap, mely ugyancsak mult évi jelentésem szerint 9793 korona 86 fillér volt, a f. évi jun. 30-iki zárlattal 10386 korona 28 fillér. Gyarapodás 592 korona 30 fillér. Erre befolyt adományokban: Árkosy Lajostól 10 korona, Kopp Józseftől 50 korona, Deréki Gyuláné br. Győrffy Rózától 60 korona; a többi takarékpénztári kamatokból gyült. Isten megsegitett, hogy ezt az alapot is immár 10000 koronán valamivel felül még kinevelhettem. De minthogy az alapból 500 korona egy szobrászatra készülő ifjunknak, Jobbágy Miklósnak segélyezésére kölcsön adatott s még vissza nem fizettetett és igy tulajdonképen rendelkezésünkre csak 9886 korona 28 fillér áll, a kezelését fentartom még magamnak. A jövő évre a 10000 korona csak a kamatokból is kigyül s akkor beadva a központi pénztárba, ha Isten megsegit, a jövő évi főtanácsra az alapok mi czélra s mi módon leendő felhasználására nézve is megteszem javaslatomat.

6. Angliai és amerikai testvéreinkkel, a kik ez évben is megörvendeztettek szokott segélyükkel, az érintkezést levelezés utján igyekeztem fentartani. Sajnos, hogy ez idő szerint sem Angliában, sem Amerikában egy papjelöltünk sincs, valamint Londonban, a Channing House School leánynevelő intézetében is — Boros Irénnek, dr. Boros György dékán afia leányának hazajövetelével — az alapitványi hely betöltetlen. A jövő tanévre minden esetre gondoskodnunk kell és fogunk is, hogy legalább Oxfordba, a Manchester Collegeba, egy papjelöltet küldjünk. A Channing Houseba leányt küldenünk nehezebb lesz. Mert miután a nemes alapitványozó nőnek — Miss Sharpenak — alapitványát ellenőrző bizottság a felvételre egyik feltételül azt tette, hogy a kiküldendő leány 18, legfeljebb 20 évesnél több nem lehet, ebben az életkorban a szülők sem szivesen bocsátják leányaikat Angliába, maguk sem veszik oly hasznát kimenetelüknek, mint ha érettebb korban jutnak ahhoz a szerencséhez, hogy Angliába mehessenek s ott egy évet tölthessenek, nem annyira az iskolázás czéljából, a mit itthon is megkapnak, hanem az angol nyelv elsajátitása, az angol nép szokásainak, szép tulajdonságainak, hitsorsosaink vallásosságának, műveltségének megismerése s általában szellemi látkörük szélesbitése czéljából. Ez volt a kiindulás s ez alapon nemcsak a mi leányaink vették hasznát a Channing Houseban töltött évnek, hanem angol testvéreink is, a mennyiben többnyire már tanitónői oklevéllel biró fejlettebb és magasabb képzettségü leányainktól ők is több tájékozást és ismeretet szerezhettek maguknak a mi hazai,

nemzeti, egyházi állapotainkról, mint a mennyit egy 16—18 éves leány nyujthat. Meg is kisérelten minden lehetőt, hogy az alapitvány ellenőrzőit a fennebb emlitett feltételtől valahogy elállásra birjam, de nem sikerült s igy most attól tartok, hogy bizony nehéz lesz leányaink számára ezt a szép alapitványt igénybe venni.

7. Végül halottaink sirjára kivánom még letenni a kegyeletes megemlékezés koszoruját. Valamint mult évi jelentésemben fájdalmas érzéssel sóhajtottam fel akkor 10 hónap alatt egyházi tanácsosainkban egyházunkat ért aránylag nagy veszteség felett, nemkülönben most is 14 hónap alatt elhunyt egyházi tanácsosaink nagy száma valóban megdobbent. Mult évi november havában tartott rendkivüli főtanácsunkban ugyancsak a mult év augusztus havában tartott zsinati főtanácsunk után elhalt Barabási Ferencz, dr. Kőváry László és Berde István egyházi tanácsos afiai elvesztéséről már, fájdalommal, megemlékeztem, ez időtől fogva pedig elhunytak még: Tarcsafalvi Pálfi Dénes, egyszersmind székelykereszturi gymnasiumunk felügyelő gondnoka, Murányi Farkas Sándor, egyik jó nevü költőnk és alapitványozónk, Létay Lajos Sinfalváról, Ádám Albert köri felügyelő gondnok, Bedő Dénes nyug. képezdei tanár, Ferencz Gyula kedves fiam, Ádámossy György Kovendről, Koncz Gyula törv.-széki biró Déváról, Pálfi Sándor Martonosról, dr. Veress Lajos városi s egy ideig kollegiumunk orvosa és egészségtan tanára, Incze Lajos Ákosfalváról. Ha ezekhez hozzászámitom még elhunyt belső embereink között már megemlitett Adorján Domokos, Ürmösi Sándor és Dézsy Mihály afiát, 14 hónap alatt tehát 17 egyházi tanácsos afiát ragadta ki a halál soraink-ból, a mi egy kissé mégis tul bő aratásnak látszik előttem a halál részéről. De végre is ez ellen nincs hová felebbezni. Isten akaratján, ha fájó szivvel is, meg kell nyugodnunk s biznunk az ő gondviselésében, hogy egyházunkra mért aránylag ily nagy veszteségek mellett nem vonja meg attól áldásait sem. Halottainknak pedig legyen áldott emlékük!

Egyházunk más ügyeiről az E. K. Tanács jelentéséből fog értesülést szerezni a mélt. és Főt. Egyházi Főtanács.

Tisztelettel kérem, hogy ezen évi püspöki jelentésemet méltóztassék tudomásul venni és elfogadni.

Kolozsvár, 1908. október 24-én.

Atyafi szolgája

Ferencz József,
unitárius püspök.

III. Az Egyh. Képv. Tanács jelentése.

Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanács!

E. K. Tanácsunknak az elmúlt évben tartott zsinati Főtanács után folytatott munkálkodásáról jelentésünket tisztelettel tesszük meg a következőkben:

Az E. K. Tanács 14 rendes és 5 rendkivüli ülésben intézte az ügyeket, 699 jk. pont alatt hozva meg határozatait. Az iktatóra érkezett ügydarabok száma: 1435. Lelkiismeretes buzgósággal törekedtünk eljárni minden reánk bizottakban szeretett egyházunk javára, előmenetelére. Az elmúlt évben tartott Zsinati Főtanács és rendkivüli E. Főtanács által az E. K. Tanácshoz utalt határozatokat mind végrehajtottuk. Hadházi Sándor egyházi pénztárnok afiától az esküt bevéve, a pénztár neki szabályszerüen átadatott. Az év elején szabályszerüen megjelöltük azokat a kolozsvári pénzintézeteket is, a melyeknél egyházunk tőkepénzei betétképen elhelyezhetők, úgy a betéti összegek maximumát. Jóleső érzettel emlékezünk meg arról a lankadatlan buzgóságról, melylyel hiveink az egyház érdekében önzetlenül munkálkodnak. Tapasztalva egyházunk iránti meleg szeretetüket, lelkesedésüket, mintegy hallani véljük ama bátorító szavakat: „ne félj kicsiny sereg“!

Ezt a buzgó munkálkodást tapasztalhatni egyházközségeink túlnyomó részében. Lelkészeink, tanitóink az esperesi vizsgálószékek jelentései szerint hűséggel és buzgósággal igyekeznek megfelelni hivatásuknak a legtöbb helyen. Tagadhatatlanul fordultak elő egyes esetekben hibák is, a melyek többnyire túlbuzgóságból és a törvényismeretnek hiányából származtak. Az E. K. Tanács minden esetben megtette intézkedéseit, sőt pár esetben kénytelen volt elrendelni a fegyelmi eljárás beinditását is.

Egyházköri esperes afiai általában kellő buzgósággal intézték a hatóságuk alatt álló egyházkörök ügyeit. Sürgetésre nemsok esetben volt szükség. Az esperesi vizsgálatokat, aranyostordaköri esperes afia kivételével, a kit betegség akadályozott, személyesen végezték. Az esperesi vizsg. jegyzőkönyvek tanusitása szerint a vagyonkezelésre kellő gondot forditanak, a legtöbb egyházközségben a takarékosság fokozódott. Az áldozatkészség jeleivel csaknem mindenik egyházközségben találkozunk. Az évi kegyes adományok értéke az összes egyházkörökben együtt: 31610 kor. 59 fillért teszen ki.

Tekintettel arra, hogy az egyházkörökből 1906. évben beterjesztett vagyonleltárak adatai igen sok helyen nem voltak megbizható hitelüek, hogy e tekintetben lehetőségig hű képet nyerjünk, elrendeltük a vagyonleltárak újbóli kiállitását, az

1908. év végi állapotnak megfelelőleg. Úgyszintén a belső emberi jövedelmeknek, valamint a hivekre nehezedő egyházi terheknek kimutatását. Mindkét kimutatáshoz szükséges íveket kinyomattuk és a megfelelő számu példányokban az egyházköröknek kiküldöttük.

Az egyes egyházközségek pénz és gabona vagyonáról az 1907. évi számadások adatai szerint a következő jelentést terjesztjük be:

I. Püsp. vizsgálat alatt álló egyházközségekben az 1907. év végén az összes pénzvagyon: 216086 kor. 49 fillér. II. A kolozsdobokai egyházkörben: 9007 kor. 28 fill. III. Az aranyostordai egyházkörben: 202.351 kor. 22 fill. IV. A kukullői egyházkörben: 51.985 kor. 99 fill. A marosi egyházkörben: 126.290 kor. 13 fill. VI. A székelykereszturi egyházkorben: 156.221 kor. 74 fill. VII. Az udvarhelyi egyházkörben: 90.396 kor. 19 fill. VIII. A felsőfejéri egyházkorben: 23384 kor. 87 fill. IX. A háromszéki egyházkörben: 319.813 kor. 35 fill. X. A duna—tiszamenti egyházközben: 17.801 kor. 44 fill.

Egyházunknak 1908. évre a következő államsegélyek utaltattak ki:

Egyházi államsegély czímen 100000 korona.

Tőkegyarapitási államsegély 15800 korona.

A székelykereszturi gimnáziumnak iskolafentartási államsegély 15000 korona.

A tordai gimnáziumnak iskolafentartási államsegély 2000 korona.

Középiskolai rendes tanáraink személyi pótlékába 11780 korona engedélyeztetett.

Lelkészeink kongruájába első félévre 59.403 kor. 54 fill., második félévre 56541 kor. 91 fill., együtt 115.945 kor. 45 fill.

Segédlelkészi átalány czímen 2000 korona.

Az 1907. XXVII. t.-cz. alapján, elemi népiskolai tanitóink fizetésének kiegészitésére és korpótlékaik fedezésére, ez ideig 25824 korona államsegély engedélyeztetett.

Az 1907. évi főtanácsi bizottság tagjai a nyomda-alap gyarapitására 103 koronát adományoztak.

Kollegiumi konviktusunk javára a dr. Ferencz Ákos egyházi tanácsos afia által meginditott láncz-alapra begyült 733 korona 79 fill.

A főgimnáziumunkban 1883. évben végzett ifjak az általuk korábban tett konviktusi alap gyarapitására 110 koronát adtak.

Az 1887. évben végzett ifjak főgimnáziumunk javára, ösztöndij-alapra 444 kor. 48 fillért adományoztak.

Az 1896. évben végzett ifjak a Boros Sándor-alap gyarapitására 308 kor. 58 fillért adtak.

Az 1887. évben végzett ifjak a kolleg. konviktus javára 220 koronát adtak.

A kolleg. igazgatóság koszorumegváltás czímen a „Benczédi Gergely emlék-alap"-ra 1092 kor. 71 fillért gyűjtött, mely összeg a néhai családjának kifejezett ohajához képest, a kolozsvári tanári özvegy és árvai alap gyarapitására fordittatott.

Magyari Mihály egyházi tanácsos afia az általa korábban tett Magyari Árpád alap gyarapitására 140 korona 24 fillért adományozott.

Dr Ferencz József egyházi tanácsos afia 1908/9. tanévre is egy szegény tanuló konviktusi dijának fedezésére 210 koronát ajándékozott.

Gerő Nándor salgátorjáni bányaigazgató 1907/8. és 1908/9. tanévekre egy szegény tanuló konviktusi költségeire 100—100 koronát adományozott.

Péterfi Zsigmond nyug. vasuti igazgató ez évben is a Főtisztelendő püspök úr névnapja alkalmából, korábban tett alapitványát 50 koronával gyarapitotta.

A székelykeresztúri gimnázium javára özv. László Péterné 600 kor., Raffaj Domokos 200 kor., Végh Gyula és neje Boda Katalin 100 kor. alapitványt tettek s az 1903. évben végzett ifjak konviktusi alapra 181 kor. 44 fillért adományoztak.

Br. Petrichevich Horváth Kálmán egyházi főgondnok úr ő Méltósága ez évben is s azzal 29-ikszer főgimnáziumunkban a jól tanulók jutalmazására 300 koronát ajándékozott. Az e czimen együtt 8700 koronát tevő nagymérvü áldozatkészséget tudomására hoztuk a vallás- és közoktatüsügyi miniszter úr Ő Nagyméltóságának is, a ki elismerését és köszönetét fejezte ki.

A felsorolt nagybecsü adományok és alapitványokért az E. K. Tanács hálás köszönetét fejezte ki.

Néhai Ádám Albert keresztúrköri felügyelő gondnok afia értékes könyvtárát székelykeresztúri gimnáziumunknak hagyományozta. Utasitottuk a gimn. igazgatóságot, hogy a kegyelet jeléül a könyvek mindenikét „Ádám Albert könyvtára" bélyeggel lássa el.

Dr. Kőváry László kolleg. felügyelő gondnok afia 1907. évi szept. 25.-én történt elhunyta alkalmából az E. K. Tanács úgy jegyzőkönyvében, mint hátrahagyott özvegyéhez intézett iratban fejezte ki fájó részvét érzetét.

Hasonló módon fejezte ki részvétét Murányi Farkas Sándornak 1907. évi decz. 28.-án bekövetkezett halálakor.

Papnevelő intézetünkben az 1908/9. tanévre is óraadó tanárnak alkalmaztatott dr. György János.

A Murányi Farkas Sándor 100 kor. pályadij 1907/8. tanévre Kiss Sándor lelkész-jelöltnek adatott ki, a ki az amerikai meadvillei theologiai intézetben is egy évig folytatta tanulmányait szép sikerrel.

A papnövendékek egyetemi dijába 680 kor. utaltatott ki.

A papnövendékek segélyezésére lelkészeinktől begyült

adományokból 90 kor. László Balázs papnövendék segélyezésére fordittatott.

Papjelölteknek fölvétettek: Árkosi Tamás, Bartók Géza, Gálfi Mihály, Gyöngyössy Béla, Kisgyörgy Imre, László Balázs, Péter Ödön, Taar Géza, Telkes Béla, Ütő Lajos szakvizsgálatot kiállott növendékek.

Kollegiumi konviktusi kedvezmények élvezetébe 1908/9. tanévre 90 tanuló vétetett föl, a kik közül 19: $^{4}/_{4}$-ed, 8: $^{3}/_{4}$-ed, 51: $^{1}/_{2}$-ed, 12: $^{1}/_{4}$-ed kedvezményt élvez. A kedvezmények értéke együtt 10800 korona.

Kanyaró Ferencz r. tanár afiának végleges nyugalmaztatása folytán a kolozsvári főgimn. tanárok a megfelelő fizetési fokozatban előléptettek.

A Berde Mózsa 1000 kor. tanári jutalomdij 1907/8. tanévre dr. Nyiredy Géza főgimn. tanárnak itéltetett oda.

A kolleg. konviktusi bérlő diját, tekintettel a drágasági viszonyokra, egy-egy tanuló napi étkezéséért 4 fillér emelkedéssel 74 fillérben állapitottuk meg, a nélkül azonban, hogy a tanulók magasabb dijat fizetnének az eddiginél.

A konviktusi bérlőnek 1907/8. tanévre is 600 kor. drágasági pótlék utaltatott ki.

A kollegiumhoz 1908/9. tanévre felügyelőnek Borbély István és ifj. Sándor János tanárjelölt alkalmaztatott.

A székelykeresztúri gimnáziumnál Péter Lajos tanárnak könyvtárnokká és Szentmártoni Kálmán tanárnak igazgatósági jegyzővé történt megválasztása jóváhagyatott.

A keresztúri gimn. igazgatóságának folterjesztésére engedély adatott a tanulóktól jövőben a kirándulási alapra 1 koronát szedni évenként és fejenként.

A vallás- és közokt. miniszter úr leiratait, a székelykeresztúri gimnázium 6-ik és a tordai gimnázium 1—4 osztályai nyilvánossági jogának 1907/8. tanévre megadását illetőleg örömmel vettük tudomásul.

A kolozsvári főgimnázium, valamint a székelykeresztúri és tordai gimnáziumokban megtartott tanár beiktatási ünnepélyeken az E. K. Tanács is képviseltette magát.

Évötödös kórpótlék utaltatott dr. Nyiredy Géza, dr. Gál Kelemen, Gálfi Lőrincz, Márkos Albert, Varga Dénes tanárok részére.

Mint kormányképviselő Kuncz Elek kolozsvári állami tankerületi kir. főigazgató az 1907/8. tanévben is hivatalosan meglátogatta középiskoláinkat. Kolozsvári főgimnáziumunkban tapasztaltak felett legteljesebb megelégedését fejezte ki ez alkalommal is. Székelykeresztúri és tordai gimnáziumunkban is a fokozatos előhaladást tapasztalta, egyebekben csak a keresztúri gimn. elhelyezése viszonyait kifogásolta.

Örömmel jelenthetjük, hogy a vallás- és közokt. miniszter

úr fölterjesztett kérésünkre a kolozsvári főgimnázium államsegélyére vonatkozó szerződés revidiálását elrendelte.

Theologiai és középiskolai tanáraink az elmult évben alkotott szabályzat értelmében első értekezletüket Tordán megtartották. Remélhető, hogy az értekezletek nevelés ügyünk előbbvitelére hathatós befolyással lesznek.

Elemi népiskolai tanitóink tanitói fizetésének kiegészitésére és kórpótlékaik fedezésére az 1907. évi XXVII. t.-cz. értelmében szükséges államsegély engedélyezése folyamatban van. Felemlitjük, hogy a vallás- és közokt. miniszter úr Miklós György székelyszentmihályi, József Dénes dombói és Kádár Sándor sepsikőröspataki tanitóknak a népnevelés terén szerzett kiváló érdemeik jutalmazására évi 200—200 korona személyi pótlékot engedélyezett. Örömmel emlitjük fel, hogy a vallás- és közokt. miniszter úr a jobbágyfalvi leányegyházközségben az iskola felállitása, illetve a tanitói állás szervezésére előzetes beleegyezését megadta s ehez képest a tanitói fizetés kiegészitésére 830 kor. évi államsegély engedélyezését biztositotta. Viszont sajnálattal jelentjük, hogy bölöni egyházközségünk iskolájának államositását engedélyeztük, mivel az egyházközség az iskolafentartás terheit anyagi romlás nélkül a megváltozott helyzetnél fogva nem tudja hordozni. Sárd községben álami iskola állittatván fel, felekezeti iskolánkat megszüntettük.

A kisebb számadások és a gazdasági 1908. évi költségvetések jóváhagyattak.

A Főtisztelendő püspök úr számadásos évi jelentéseit a kezelése alatt álló Dávid Ferencz és Ezredévi emlékalapokról, valamint jelentéseit a tordai és kolozsvári egyházközségekben tartott püspöki vizsgálatról köszönetünk kifejezésével vettük tudomásul.

Jogtanácsos afia a peres ügyek állásáról jelentéseit rendesen beterjesztette s a kapcsolatosan szükséges intézkedések megtétettek.

Örvendetesen vettük tudomásul, hogy a br. Baldácsy protestáns-alapitványból egyházunkat megillető évi osztalék 1908. évtől kezdve 1000 korona emelkedéssel 10000 koronában állapittatott meg. S minthogy a boldogemlékü nagy alapitó képe E. K. Tanácsunk termében még nem volt meg, jelen évben, hálás kegyeletérzetünknek is kifejezésül megfestettük.

A dr. Brassai Sámuel siremlékére gyűjtő bizottság a begyűjtött pénzösszeget, valamint az ezen ügyre tartozó összes iratokat E. K. Tanácsunknál helyezvén el letétbe és őrizetbe: azok őrizetét készséggel vállaltuk el.

Egyházunknak az 1848. évi XX-ik t.-cz. értelmében való segélyezése iránt a vallás- és közokt. miniszter úrhoz ismételten felterjesztést tettünk.

A kepemegváltása ügyében a vallás- és közokt. miniszter úr által kért felvilágositásokat és adatokat fölterjesztettük.

Feliratilag kértük a miniszter urat, hogy tekintettel lelkészeink nehéz anyagi helyzetére, a lelkészi kongrua az országos törvényhozás útján rendeztessék oly módon, hogy a lelkészi jövedelem 2400 koronáig egészittessék ki s ezenkivül a kongrua törvény életbe lépésétől számitva ötször ötévenként 200 kor. korpótlékban részesittessenek. Feliratainkra választ ez ideig nem kaptunk.

A jogügyi bizottság elnökének Fekete Gábor egyházi főgondnok úr ő Méltósága helyébe folkértuk Gál Jenő egyházi tanácsos afiát.

A belső emberi nyugdijalapnál elhalálozás okán beszüntettük nyugdiját Ürmösi Sándor nyug. lelkésznek. Özvegyi nyugdij és nevelési járalék utaltatott özv. Benczédi Domokosné lelkészné és kiskorú gyermekeinek. A nyugdij-intézet tagjai közé fölvettük Bedő Gábor, Molnár Kálmán és Pap Zsigmond lelkészeket.

Épitkezés és javitásokra engedélyt adtunk: a székelymuzsnai, firtosváraljai, kövendi és várfalvi egyházközségeknek, templom, illetve toronyjavitásra, a homorodabásfalvinak lelkészi lakóház épittetésre; szentivánlabortalvinak csűr-épitésre

Erdővagyon felügyelet tekintetéből faeladásra engedélyt adtunk: a pipei, firtosváraljai, bordosi, magyarszováti, kidei egyházközségeknek.

Örökvásári és cserevásári szerződést jóváhagytunk: a füzesgyarmati, gyepesi, kokosi, magyarszováti egyházközségeknek, a tordai gimnáziumnak és a buni birtokhoz tartozó egy kisebb drb. ingatlan elcserélését illetőleg.

Tanügyek, gazdasági ügyek és némely más ügyekben külön előterjesztéseket teszünk a Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanácsnak.

Évi jelentésünket rövid egybefoglalásban, ezekben voltunk szerencsések megtenni. Tisztelettel kérjük jelentésünk jóváhagyólag való tudomásul vételét.

A magyarországi Unitarius Egyház Képviselő Tanácsának Kolozsvárt 1908. évi október hó 10-én tartott üléséből.

Ferencz József,
elnök.

Végh Mihály,
titkár.

IV. Az Egyh. Főtanács felirata a képviselőházhoz a „Ne temere“ ügyben.[1]

Tisztelt Képviselőház!

A magyar törvényhozás bölcsesége több százados küzdelem után biztositotta a vallási békét és megszerezte a honpolgárok lelkiismereti megnyugtatását, midőn az 1848. évi XX. t.-cz. 1. §-a szerint az unitárius vallást Magyarországon is törvényesen bevett vallásnak nyilvánitotta és a 2. §. szerint „e hazában bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőséget és viszonosságot“ állapitott meg.

Az alkotmány helyreállitása után az 1868. évi XLIII. t.-cz. az Erdélylyel való Uniót újból törvénybe iktatja, a bevett vallások teljes egyenjogosságát ismét megerősiti s az 1868. évi LIII. t.-cz. 11. §. újból kifejezetten kimondja, hogy vegyes házasságok bármely fél lelkésze előtt érvényesen köthetők, a születendő gyermekek pedig azok neme szerint követik szülőik vallását, bármely ezzel ellenkező kikötés, téritmény, érvénytelen lévén. Ezen törvény intézkedik az egyik vallásról a másikra áttérés módjáról is s a teljes jogegyenlőség és viszonosságnak megfelelően kimondja, hogy az áttértnek az áttérés után minden cselekménye azon egyház tanai szerint itélendő meg, a melybe áttért s az elhagyott egyház elvei reá nézve semmiben sem kötelezők.

Eme törvények védelme alatt a felekezeti surlódások lassanként elsimultak. Erre nézve befolyt nagy mértékben ama körülmény is, hogy a hazafias magyar róm. kath. papság Lonovich érsek közbenjárása mellett még 1841-ben kieszközölte XVI. Gergely pápánál a „Quas vestro“ kezdetü brevét s Lambrucchini biboros államtitkárnak ezen alapuló instructióját, a melyek szerint a kath. egyház érvényeseknek ismeri el az olyan vegyes házasságokat is, a melyek protestáns lelkész előtt köttettek, a mi által a róm. kath. egyház is az ilyen házasságokat saját egyházi tekintélyével fedezte és védte.

Ezen állapotokat találta az 1894. évi törvényhozás.

Ekkor az 1894. évi XXXI. t.-cz. a házassági jogot, a

[1] Hasonló tartalmu felirat intéztetett a kormányhoz is.

bevett vallásfelekezetek hitbeli meggyőződésének és törvényes egyenjogusságának érintése nélkül, de másfelől az egyes hitfelekezeteknek a házasságra, alakiságára vonatkozó felfogására tekintet nélkül, minden irányban kötelezőleg szabályozta.

E törvény 29.-ik §-a kimondja, hogy a házasságot polgári tisztviselő előtt kell megkötni s a 30. §. szerint oly kötés, mely nem polgári tisztviselő előtt történt, a törvény erejénél fogva semmi vonatkozásban sem tekinthető házasságnak. A 27243 – 1895. ikt. sz. utasitás 61. és 67. §§. értelmében azonban a házasság törvényes megkötése után a polgári tisztviselő a házasulókat nyomban figyelmeztetni köteles, hogy a házasságnak előtte történt megkötésével vallási kötelességeiknek még eleget nem tettek, mert a II. T. 149. §. szerint a házasságkötésre vonatkozó vallási kötelességek érintetlenül hagyattak.

A felek azonban bármelyik fél lelkészéhez folyamodhatnak az illető egyház szertartása szerinti közreműködésért. Mind a két fél lelkészét is igénybe vehetik.

A gyermekek vallását illetőleg azonban az 1895. XXXII. t.-cz. a fennebb említett addigi törvényes intézkedésekkel szemben azon rendelkezést állitja fel, hogy a házasulandók a házasság megkötése előtt közokiratban megegyezhetnek és pedig 1896. febr. 7.-én 5175. sz. a. adott belügyminiszteri magyarázat szerint korábbi megegyezésüktől elállva, attól eltérően is, hogy gyermekeik valamennyien az atya vagy az anya vallását kövessék, ilyen megegyezés hiányában a gyermekek nemük szerint szüleik vallását követvén.

A protestánsok ezen országos törvény által vallási egyenjogosságukat biztositva látták, a törvény előtt tisztelettel meghajoltak, bár az 1894. évi XXXII. t.-czikknek az eddigi határozott törvényes rendelkezésekkel szemben felállitott intézkedését bizonyos aggodalommal kisérték, félve attól, hogy a téritvények követelése iránt a felekre gyakorlandó nyomás zavarólag fog hatni az annyira kivánatos vallási békére és türelmességre. Ez azonban ha okozott is kellemetlenségeket, nagyobb hullámokat nem vert fel.

Azonban X. Pius pápának 1907. aug. 2.-ról az eljegyzés és házasság egyházi szabályozására vonatkozóan kiadott „Ne temere" kezdetű decretuma, mely f. évi április 18.-án volt életbelépendő, de a melyre nézve a lapok szerint fél évi halasztást

nyert a magyar róm. kath. papság, a vegyes házasságokra vonatkozó intézkedései által aggodalmat kelt mindazokban, a kik a felekezeti békének őszinte barátai s a házasság intézményének erkölcsi alapját is védelmezni s megőrizni óhajtják.

Ezen decretum érvényes házasságnak még a róm. kath. hitről más felekezetbe átlépett egyénekre is kiterjedőleg csak a róm. kath. plébánus — ordinárius — előtt az előirt kath. szertartások mellett kötött házasságot ismeri el s vegyes házasságoknál az olyan házasságot, a mely csak a polgári tisztviselő vagy e mellett csak nem kath. pap előtt köttetett, érvénytelennek jelenti ki s a vegyes házasságot érvényesnek csak az esetben ismeri el, hogy ha annál reversális és dispensatio mellett katholikus pap működött közre.

A mely vegyes házasság tehát nem a pápai decretumban irt előfeltételek teljesitése és formaságok mellett köttetett, azt a decretum érvénytelennek hirdeti, az ilyen házasságot nem tekinti valódi házasságnak s az abból származó gyermekeket nem tekinti törvényeseknek.

Hogy az egyes egyházak pro interno minő felfogással vannak a házasság intézménye felől, az az egyházak belső dolga, a melyet az országos törvény sem kivánt érinteni s ahhoz hozzászólási joga nem is lehet senkinek.

Ámde a magyar törvényhozás mindig magának tartotta fenn a jogot, hogy mely vallásokat ismer el bevett vallásnak, melyeknek ad a többivel egyenlő jogokat úgy a vallás gyakorlása, mint vegyes házassági viszonyok és az ezen házasságból származó gyermekek vallása tekintetében.

A fennebbiek szerint pedig a házassági viszonyokat állami törvények szabályozzák.

Ha tehát a pápai decretum érvénytelennek hirdeti is az olyan házasságot, a mely polgári tisztviselő előtt köttetett s az olyat, a melyet a mellett csak nem róm. kath. pap áldott meg, igen jól tudjuk, hogy annak semmiféle jogi hatálya nincsen. A házasság azért törvényes s a gyermekek is törvényesek lesznek.

Ámde itten nemcsak arról van szó, hogy a decretumnak mi az egyházi álláspontja, mi az egyház belső meggyőződése, hanem arról, hogy jogositva van-e oly rendelkezéseket tenni, olyan külső ténykedéseket kivánni, a melyek egyfelől az állami törvényekbe, másfelől az egyenjogú egyházak jogaiba és a

házasság intézményének erkölcsi alapjába ütköznek, a vallási békét és a házasság érvényességébe vetett hitet megrenditik s mindezt nem hitelvi érdekből, hanem a róm. kath. hiveknek a vegyes házasságok útján leendő szaporitása czéljából.

A decretum rendelkezése ugyanis nem foly a kath. egyház olyan elvéből, a melytől eltérésnek helye nem volna. Nem is helyezkedik a non possumus alapjára, mert hiszen akkor, a midőn a Congregatio concilii a decretumra vonatkozó magyarázatában kimondja, hogy a XVI. Gergely pápa brévéje és a Lambrucchini-féle instructio Magyarországon teljesen hatályát vesztette, Németországra nézve érvényben tartja X. Leó pápának 1906-ban kiadott „Provida" kezdetű hason tartalmu brévéjét.

A midőn tehát a decretum tovább megy a benső meggyőződés hangoztatásánál és érvénytelennek mondja ki az olyan házasságot, a melyet az országos törvény egyedül ismer el törvényes házasságnak; a midőn az ilyen házasságból születendő gyermekeket törvénytelennek nyilvánitja s előirja, hogy a decretum minden egyházközségbe megküldendő és minden egyházban nyilvánosan kihirdetendő s teljes értelme megmagyarázandó, hogy mindenki jól megértse — ut ab omnibus rite cognoscatur — itt már külső cselekmények is forognak fenn, ez már nyilvános hirdetése annak, hogy az állami törvény nem kötelezi, nem érvényes, ez már megtagadása az állami törvények érvényének, tagadása az állami souverénitásnak, ez már az egyház az államban.

De ily eljárás sérti a többi vallásfelekezet egyenjoguságát is, midőn azt hirdeti, hogy az olyan házasság, a melyet a polg. anyakönyvvezető köt meg és nem kath. pap működik közre, érvénytelen.

Ilyesmit hirdetni Magyarországon a fennálló törvényekkel szemben, mint jogállamban nem lehet. Ezzel szemben a többi egyházak igénybe kell vegyék az állam segitségét.

Végül sérti a családi élet erkölcsi alapjába és tisztaságába vetett hitet is, midőn az állami törvények által egyedül törvényesnek elismert házasság érvényét megtagadja s nyilvánosan érvénytelennek s az abból származó gyermekeket törvényteleneknek hirdeti s ezáltal a r. kath. egyház hiveiben vegyes házasságkötés esetén a házasság szentségébe vetett hitet s a házasélet erkölcsi alapját megingatja.

Pedig Erdélyben a vegyes házasságok száma rendkivül nagy. Ilyen belenyulást legszentebb érdekeikbe a protestáns egyházak s ezek közt az unitárius egyház, legönmegtagadóbb és legtürelmesebb felfogás mellett sem hallgathatnak el.

Hiszen a család a hazafiui és a vallás-erkölcsi érzésnek, az istenes, tiszta életnek a melegágya. A családokon épül fel a társadalom. Ezek a pillérei, alapjai a magyar nemzeti államnak is. Ha ezeket az alapokat megingatjuk, ha meggyengitjük az állami lét erkölcsi alapjait, gyengitjük magát a magyar államot. A tiszta erkölcs, mely ha megvész, — Róma ledől s rabigába görnyed.

E nagy veszélyt érezhette a hazafias róm. kath. papság is, midőn ismételten feirt a pápához decretumának Magyarországon visszavonása iránt. S nem kételkedünk, hogy a magas kormány is ez irányban megteszi a szükséges lépéseket, a Miniszterelnök úrnak a Főrendiházban tett kijelentése szerint.

A magyar unitárius egyháznak, e szinmagyar hivekből — legnagyobb részt székelyekből álló egyháznak, mely elejétől fogva a magyar hazafiság, a magyar kultura és a vallás-erkölcsök ápolásának a szolgálatában áll, fel kellett szólalnia a pápai decretumnak azon sérelmes rendelkezései ellen, a melyek az állami törvényekkel s a többi felekezetek egyenjogusságával ellentétben állanak és a család erkölcsi alapjainak megingatására és az elsimult felekezeti súrlódások felidézésére vezethetnek. A magyarországi unitárius egyház az évszázados hosszas küzdelmek útján nyert jogait elhomályositani nem engedheti.

Kéri az állam védő intézkedéseit.

Kérjük a T. Képviselőházat, méltóztassék a m. kir. kormányt oda utasitani, hogy a mennyiben a hazafias róm. kath. papság közbelépése eredményre nem vezet, — a jus placeti regii igénybe vételével is a sérelmes pápai decretumnak Magyarországon kihirdetése és alkalmazása megakadályoztassék.

A magyarországi unitárius egyház egyházi főtanácsának Kolozsvárt 1908. évi október hó 26-án tartott üléséből.

Hazafias tisztelettel

Báró Petrichevich Horváth Kálmán,
főgondnok.

Ferencz József,
unitárius püspök.

Nagy Lajos,
egyh. főjegyző.

V. Elintézett ügyek.

A püspöki, E. K. tanácsi, gazdasági bizottsági évi jelentések tudomásul vétettek. Sándor János a kereszturi és dr. Tibáld Miklós a felsőfejéri egyházköri felügyelő-gondnoki állásban megerősittetett. Az egyházköri tisztviselők megválasztásáról beterjesztett jelentés jóváhagyólag vétetett tudomásul s annak alapján Péterfi Dénes és Lőrinczi Dénestől az esperesi eskü bevétetett és Nagy Lajos, valamint Csegezy László évtizedeken keresztül folytatott esperesi hasznos működésüknek elismerése és méltánylásául tiszteletbeli espereseknek nyilvánittattak.

Dávid Ferencz halhatatlan emlékü első püspökünk születése 400-adik évfordulójának 1910. évben méltó módon való megünneplése meghatároztatott s a megállapitott intézkedések végrehajtásával az E. K. Tanács bizatott meg.

Élénk eszmecserét keltett fel a „Ne temere" kezdetü pápai irat, melyről méltó módon tette meg észrevételeit a főtiszt. püspök úr már évi jelentésében. Az E. Főtanács magáévá téve az E. K. Tanácsnak ezen ügyben beterjesztett jelentését, mély megütközésének adott kifejezést, hogy felvilágosult korunkban egy ilyen pápai dekretum adatott ki s egyben feliratot intézett a képviselőházhoz és kormányhoz, hathatós fellépésre kérve az iránt, hogy e sérelmes pápai irat hazánkban a jus placeti regii igénybevételével is hatálytalannak nyilvánittassék.

Kiemelkedő, nagyfontosságu tárgya volt a E. Főtanácsnak az egyház birtokai kezelésének kérdése. Hosszas és élénk vita után a házi kezelés továbbra fentartása határoztatott, úgy azonban, hogy a jószágigazgató és kezelőtiszti személyzet a megállapitott évi jövedelem beszolgáltatását illetőleg, megfelelő anyagi biztositékot nyujtson.

Örömmel vétetett tudomásul, hogy a székelykereszturi gymnasium államsegélyezésére a szerződés megköttetett, valamint, hogy a gymnasium felépitésére 240,000 korona beruházási államsegély helyeztetett kilátásba. Másfelől fájdalmasan vétetett tudomásul, hogy az alig három év előtt visszaállitott tordai gymnasium az állami főgymnasium fölállitása folytán jelen évi aug. 31.-vel megszünt. Tekintettel a tordavidéki unitárius tanulókra, az internátusnak 1908/9. tanévben is, mint átmeneti évben, fentartása határoztatott. A továbbiakra javaslatot tenni az E. K. Tanácsra bizatott.

A dr. Bedő Albert által egyházi beszéd irására kitüzött 100 korona pályadijat Ürmösi Károly lelkész nyerte meg.

A papnevelő intézeti dekán tiszteletdíja 1908 jan. 1-től évi 400 koronában állapittatott meg. A papnevelő intézet fejlesztésének kérdésében, az egyházkörök meghallgatásával, javaslatot tenni az E. K. Tanács megbizatott.

A központi tisztviselők és kolleg. tanárok lakáspénze rendeztetett; a kereszturi gymn. tanárok lakáspénzének rendezése az E. K. Tanácsra bizatott.

A vallástanári szabályzat megállapittatott, azzal a hozzáadással, hogy azok a lelkészek, a kik a szabályzat életbelépése előtt bármely jellegü középiskolánál legalább 3 évig hitoktatók voltak, a vizsga alól fölmentetnek.

Az 1907 évi különböző számadások és 1909. évi költségvetések helybenhagyattak. Ezzel kapcsolatosan a lelkészi nyugdíjmaximum 1909. évre, a 40 évi szolgálat után nyugalomba menők részére, évi 1200 koronában állapittatott meg.

Meghatároztatott Füzesgyarmat és Petrozsény székhelylyel körlelkészségek szervezése.

A különböző tanügyi jelentések jóváhagyólag vétettek tudomásul. A segélyalapokból egyházközségek, belső emberek és özvegyek segélyezésére csaknem 45,000 korona fordittatott.

Az egyházkörökből nagy számban beterjesztett inditványok egy része elfogadtatott.

Megválasztattak: a székelykereszturi gymnasiumhoz felügyelő gondnoknak: dr. Kozma Endre kir. közjegyző; gazdasági bizottsági tagnak: Pataky László országgyűlési képviselő; koll. igazgatónak: dr. Gál Kelemen; egyházi levéltárnoknak: Kelemen Lajos tanár; egyházi tanácsosoknak: Kelemen Árpád lelkész, Lőrinczi Dénes nyug. tábornok, Nagy György országgyűlési képviselő, Székely Mózes kir. erdőfelügyelő, Török Sándor kir. erdőmester, Fekete Ferencz tordai takarékpénztári vezérigazgató; főtanácsi bizottsági tagoknak: Kozma Ferencz, Benkő Mihály, dr. Ferenczi Géza, Józan Miklós, Kelemen Albert, Guidó Béla, Lőrinczy Dénes, Váry Albert, Sándor János.

A nagyfontosságu, tárgyakban gazdag tárgysorozat letárgyalása két és fél napot vett igénybe, november hó 27.-én délben fejeződött be az ülés. A tanácskozások eredménye legyen áldásos szeretett egyházunkra!

V. M.

Delitzsch a vallás továbbfejlesztéséről.[1]

Delitzsch Frigyes berlini egyetemi tanár, kiváló orientalista a modern theologiai iránynak egyik buzgó és kiváló úttörője. Nemcsak a babyloniai ásatások eredményének földolgozásával tett nagy szolgálatot a theologiának, hanem folvilágosodott, tudományos munkáival is, melyek a biblia csodás, mystikus világában új fényt deritenek. Egy újabb munkás a keresztény tudósok között, kik csöndesen, zajtalanul, de biztosan készitik elő a vallás terén is az útat a haladásra, a tisztultabb eszmék győzelmére. S bár a világ még alig vesz tudomást e munkáról, eljön az idő, mikor a kutatások eredményei ismeretesek lesznek szélesebb körökben s az orthodoxia kénytelen lesz fegyverét letenni a tudomány csalhatatlan bizonyitékai előtt. A történelem, természettudomány foltartóztathatlanúl hozzák elő az újabb és újabb adatokat, melyek a bibliai konyveket más világitásban mutatják nekünk s mindenki előtt érthetőbbekké lesznek. Különösen Angliában, Amerikában és Németországban vannak lelkes munkásai a régi egyptomi és babyloniai ásatásoknak. Már is megbecsülhetetlen eredményeket értek el.

Delitzsch is az ásatások nyomán indul el s kézzelfogható bizonyitékokkal mutatja ki állitásainak hitelességét. Felolvasásai, melyeket a német „Keleti társaság" ülésein tartott, oly nagy érdeklődést keltettek, hogy maga a császár is kivánta hallani. Az orthodox theologusok korében pedig nagy ellenszenvet támasztott.

A „Babel und Bibel" czimű munkájában összefoglalja az ásatások eredményeit, melyek eddig előkerültek s ezáltal szemmel láthatólag bizonyitja be Babilonnak és a bibliának szoros osszekottetését. A „Zur Weiterbildung der Religion"-ban pedig a kutatások alapján oly elveket hirdet a bibliáról és vallásról, melyek egészen megfelelnek az unitárius felfogásnak.

Munkája tárgyilagos és szigoruan a tényekre szoritkozik a nélkül, hogy legkevésbé támadná azokat, kik más nézeten vannak. Mint dolgozata elején kijelenti, távol áll attól, hogy „valaki elidegenittessék az ő atyjának hitétől." Elismeri az egyéni hit jogát, hiszen a vallás, — mint meg is jegyzi — a szív beszéde.

[1] Friedrich Delitzsch: Zur Weiterbildung der Religion. Zwei Vorträge. Stuttgart und Leipzig. 1908.

Minden vallásban tisztelni kell, mint már Lessing tanitotta: „a legbensőbb hűséget Isten iránt, a szelidséget, szívbeli békességet és a jó cselekedeteket“, akár a Korán, akár az újszövetség parancsolja azt. S mindazt, mit jónak tartunk a más vallásában, el kell ismernünk és méltányolnunk. Ez a békességnek egyik föltétele.

„Sohasem volt a vallás a tudomány eredménye.“ De azért mégis a tudomány feladata marad, hogy kutatásaival bele világitson a vallásos küzdelmek zürzavarába s megmutassa a különböző hitnézeteknek eredetét. S bár sokszor atheismussal, rideg rationalismussal vádolják azok, kik nem tudják megérteni a tudomány munkájának értékét, jelszava mindig megmarad: „Veritati.“

A vallás szent és örök. Annak megsértése elitélendő, de történelmét, fejlődését s az idők folyásán keresztül előállott kialakulásait vizsgálni, a tudomány kötelessége. „A csodák csak állványok, melyek az épitésnél segitségül szolgáltak“, mondja Lessing. Ma azonban nincs szükség az állványokra. A fölépitett épületet a maga egészében akarjuk látni. A vallást megtisztitva minden külsőségtől, mi rátapadt fejlődése alatt.

A mohamedan azt hiszi, hogy a Korán öröktől fogva készen volt Allah kezében s darabonként adta Mohamednek. A zsidó a tizparancsolatot, mint a Jahvé saját kezüleg irott törvényét tiszteli s a keresztények közül is sokan azt tartják, hogy a biblia Istennek közvetlen kijelentéséből, ihletéséből származik. Ma azonban, mint igazán emberi és nem mindig megbizható munkát vizsgáljuk a bibliát, úgy tekintve azt, mint hosszas történelmi processus eredményét. Természetesen azokat az alapigazságokat, melyek megegyeznek a józan felfogással, nemcsak elfogadjuk, hanem hirdetjük is és megvalósitásukra törekszünk.

A történeti fejlődés folytán a zsidó vallás is mutat föl sok tévedést az ó-szövetségi iratokban. Mindig álltak elő ferde kinövések.

Szép gondolat volt a nyáj- és mező zsengéje által mutatni be háláldozatot Jahvénak. De mikor az áldozás cultusa ceremonia-törvénybe foglaltatott, már eltértek az eredeti czéltól, mert egészen a külsőségnek éltek. Ez ellen hathatósan szóltak a próféták; Hoseas. 6, 6. Mikeas 6, 6–8. „Oh ember megmondotta neked az Isten, mi legyen a jó és mit kíván az Úr tetőled egyebet, hanem hogy igazságot cselekedjél, szeressed az irgalmasságot és hogy megalázzad magadat és hogy a te Isteneddel alázatosan járj.“ Az 51. soltár irója is egy lesújtott lelket és egy megtört szivet ajánl a Jahvenak áldozatul. Ezen a nyomon hirdette Jézus meggyőző erővel az igazi benső bűnbánatot. A próféták által hirdetett igazság megelevenedett a Jézus ajkain.

Jézus a próféták tanitásaiból a felebaráti szeretetet és az egyetlen egy Istennek hitét is buzgón prédikálta. Ő is sokkal többre becsülte az igazi vallásosságot az égő áldozatnál. A szív oltárát a füstölgő oltárnál. A mostani keresztények előtt ez már egészen ismeretes. „Jézus a profetismus folytatásában az ő népének vallását még mélyebbre ható boleseletben tovább vezette."

Jahvénak emberileg képzelt szövetsége Izraellel annyira lekötve tartotta a zsidóságot, hogy a Jézus universalis felfogása erős harczot kellett vívjon, míg győzedelmeskedett. A világot átfogó isten-uralom, melyhez a közvetlen közeledés minden más nép előtt nyitva áll, nem férhetett össze az ősi hittel. Ehez hasonló eset áll fenn a zsidó és pogány kereszténység küzdelmében is, hol szintén érvényesülni akar az elzárkozott irány.

A zsidóságnak az a reménye, hogy a messiás trónját a Sionra fogja helyezni s uralkodni fog minden nép fölött, ma már egy olyan állapotot jelent, mikor az egyetlen egy Isten igaz ismerete kiterjed az egész világra s az egész föld népe egy szívvel-lélekkel tiszteli a mindenek atyját, egyesülve a testvéri szeretetben, istenfélelemben és erényben. Jézus tanitott igy imádkozni: „Jöjjön el a te országod."

A számkivetéshez közeli időben mások voltak a zsidó nép reményei. A Makkabeusok hősi küzdelmében egy kis időre fölcsillámlott a várva-várt idő (Dán. 7., 27.), de nemsokára a nehéz veszteségek egészen megtörték őket. S mennyire véget vet a földi hatalom után való vágynak a názárethi próféta: „az Isten országa nem külsőleg, hanem belsőleg jön el hozzátok. Elközelitett a mennyeknek országa. Az Isten országa ti bennetek van."

Az istentisztelet a templomhoz volt kötve az ő kiválasztott papságával. Mekkora változást idéz elő Jézus, mikor azt hirdeti, hogy kis kamrádban, vagy a legtávolabbi völgyben is imádkozhatol. A hagyományos hittel való szakitás és a törvénynek meg nem tartása szószerinti értelemben tette Jézust a papság előtt annyira ellenszenvessé.

*
* *

Az új szövetségben levő ó-szövetségi idézetek s maga az egész görög forditás nem elég hiteles.

Márk nem tud Jézus természetfölötti születéséről, csak Máté (1. 1—16) és Lukács (3, 23—28). Jézus családfáját is Dávidra viszik vissza, pedig haszontalan dolog, ha nem természetes fia Józsefnek, mert igy a családfa nem bizonyit a Jézus királyi családból való származása mellett.

A sinai hegyen 1892-ben Mr. Lewes egy pergament kéziratot fedezett fel a katharinusok kolostorában, mely a négy evan-

gelium syr forditását tartalmazza. Bensly és Burkitt angol tudósok fáradsága folytán megismerhetjük az evangeliumnak eredeti alakját. Pld. Máté 1, 16. verse igy hangzik: „Jákob nemzé Józsefet; József, kinek a fiatal lány, Mária eljegyezve volt, nemzé Jézust, ki messiásnak neveztetik.“ Később így módosult a textus: „Jákob nemzé Józsefet, kinek a hajadon Mária el volt jegyezve, a ki szülte Jézust, a messiást.“ S végül következik az a szöveg, mely a mi bibliánkban ismeretes.

Mi, kik az igazságot keressük, szemébe nézhetünk bátran ennek a kifejezésnek: József nemzé Jézust. Lelkesedve kiált föl itt Delitzsch s azt mondja, hogyha ezt meglátná Luther, ő is beállana a vallást továbbfejlesztők csoportjába s az ősevangeliumhoz helyesen füzné az intést: „Das Wort sie sollen lassen stahn!“

Jézus születése előtt pár száz évvel az ős héber nyelv megszünt a zsidó nép társalgási nyelve lenni. Maga Jézus is a palestinai arámiai nyelvet használta. Így a szent iratoknak megértése mind nehezebb lett, mert nagyon kevesen voltak olyanok, kik a régi zsidó nyelvet ismerték. Egyptomban 285-től 246-ig előállott a Septuaginta, mely nemsokára teljes hitelességre emelkedett. Azonban ez a görög forditás az eredeti szövegnek sokszor egészen ellenmond. Azért később azon fáradoztak, hogy ezeket az ellenmondásokat erőltetett külső segitségekkel áthidalják s a hol lehetetlen volt, ott gondviselésszerü tulajdonságnak minősitették.

Máté evangelista különösen sokszor hivatkozik arra, hogy az irás beteljesült, mert ő Jézus tetteiben és szavaiban az ószövetségi jóslatok folytonos beteljesedését látja. Zavarba jön azonban az evangelista a Názárethivel, mert az Betlehenből és nem Názárethből volt várható az irások szerint. De ezért irja: „Hogy beteljesedjék, mit a próféták mondanak: ő názárethinek fog hivatni.“ Ilyen prófétai hely azonban nincsen. S még más helyeken is találkozunk ilyen tévedésekkel.

A fölvilágosodott theologiára nézve is fájdalmasan hat, hogy napkelet varázsszavától meg kell fosztani a bibliát s azt a kedves „szent éjji dalt“ is vizsgálat alá kell venni a tudomány világánál, de az igazság keresésében nem ismerhet megalkuvást. Föl tudjuk fogni a régi idők gondolkozásmódját, de az ma már idejét multa. S ezek a vizsgálódások nem a theologiai tudomány megszégyenitésére, hanem előbbvitelére irányulnak.

Az egyház végzetes lépést tett, mikor Jézust az egyetlen egy Istenhez hasonlóvá tette. A polytheizmus gondolata újból életre kelt. Hogy a mindent éltető isteni szellem oldalára fogadhasson egy második szellemi erőt, azt Pál apostol sem tudja fölfogni, ki — a mint sokan állitják — az alexandriai philosophia befolyása alatt személytelen isteni erőt gondolt.

De a keresztény hitnek még egy másik jelentős pontja az urvacsora kérdése. Mikor Jézus az utolsó husvéti vacsorát ünnepelte tanitványaival, symbolikusan mutatott rá az ő halálának lefolyására: „Ez az én testem stb." De úgy, mint az Ádám bűnéért való váltság-dij, a Jézus szavaival nem egyeztethető össze. Hiszen már az ó szövetségi iratok is tiltják az emberáldozatot s így a Jézus áldozati halála is tiltott formában van felállitva. Bűneink megbocsátására a megbánó bűnbeismerés és imádság szükségesek. Így tanitotta a nagy mester.

A keresztény vallás továbbfejlesztésének alaptöltételei: „visszatérni a trinitárius kereszténységtől az unitáriushoz, a dogmatikai Krisztustól a történeti Jézushoz". Másképpen a dogmák elzárják a haladás útját. De igaza van Goethenek, hogy az emberi ismeretnek, a természettudományoknak kibővülése után következik a vallási kultura. A tisztitó szél nem hagyja megpenészedni az ódonságokat.

S ha azt kérdezné valaki, hogy ezek után, a dogmák kirekesztése után mi marad meg a keresztény vallásból, bátran mondhatjuk, hogy a mi a hitet illeti, úgy marad minden, a mint Jézus tanitotta. Mi az egyetlen egy Istenre támaszkodunk, mert ő a mi erősségünk. Más fundamentum nem vettetik, mely már egyszer vettetett.

Ne feledjük, hogy Kelet ma is a csoda és képzelet világa. Hiszen „a nap megáll s a szamár beszédre nyitja az ő száját." De nekünk ki kell vonnunk magunkat e keleti szellem hatása alól s keresni az igazságot. Ki kell szélesiteni templomaink ajtait és ablakait, hogy a tudással párosult hit terjeszszen azokban világosságot.

S míg megtisztitani törekszünk a mi vallásunkat minden téves gondolattól s lefejtjük róla mit ráraktak a száz évek, addig szintén törekednünk kell minden szépet és nemest a vallásosság előbbrevitelére forditani. Hirdetnünk kell az élő igazságot.

A protestantiznus feladata az, hogy a reformatio által megkezdett munkát tovább folytassa. Bomladozik is már az orthodoxia fala. A katholikus hyerarchia bár lenézi, lekiesinyli e törekvéseket, az újabb időben mégis azon fáradozik, hogy dogmáinak segitségéül megnyerje a tudományt

A mi az ifjuság vallásos oktatását illeti, nem szabad az érthetetlen dogmák tanitásával terhelni, hanem vezetni kell őket jámborságra, Istea iránt való hűségre, az élet iránt való kedvre, igazságosságra és békességre, mert csak így lesz meg a vallástanitásnak áldásos eredménye.

Delitzsch, mint látható egy igazi felvilágosodott theologus Azért az ő műveivel való foglalkozás nem háládatlan.

BARTÓK GÉZA.

Ima nemzeti ünnepen.

(Kossuth L. emlékezetére tartott ünnepen.)

Oh végetlen Isten! örök Szellem! ki kezedben tartod a mindenséget, kinek őrködő gondviselésed alatt élnek a népek és nemzetek, hozzád szállunk, hogy imádkozzunk; hogy magasztaljuk szent nevedet; hogy hálaéneket zengjenek ajkaink; hogy a mint fölkel a hajnal bibora s a hegyek magaslatait megaranyozza, mindenütt a hova a világosság terjed, dicsőségedet festve, találkozzék e szépséggel, ama másik, e csodás tűz: a szemek ragyogó fénye, találkozzék a szív lángja, a lélek szent tüze, mely egyik helyről a más helyre terjedve sugározzon bé minden arczot, hogy egy nemzet föllángolása legyen a hozzád fölszálló áldozat.

Oh végetlen Isten! imádjuk nagyságodat, bölcseségedet, gondviselő jóságodért hálatelt kebellel borulunk le előtted. Áldott napodból folyton árasztod a világosságot és táplálod a világot. Eledelt adsz mindeneknek, hogy szükséget ne szenvedjenek. És aztán adsz gazdag időket, a mikor ontod az áldást, jótéteményidet, mikor megtermékenyülnek a hegyek, a halmok, a völgyek, jőnek kövér esztendei az időnek. A szellemvilágot is folyton táplálod, élteted a népekben az erkölcsöt, jogot, az igazságot és szabadságot és adsz nagy időt, oly kort, a mikor a nemzet hajója, a mely lassan haladt, egyszerre felszökken és a gálya reng a magas vizeken új virányok felé. Adsz nagy időt, oly kort, melyben születnek férfiak, a kiknek szellemén új világ derűl fel a népek életén.

Imádunk Atyánk! és áldunk, hogy nemzetünkben nem hagytad magadat bizonyságok nélkül, hogy időről időre támasztottál prófétákat, költőket, államférfiakat; imádunk és áldunk, hogy a magyar föld szült oly szellemi nagyságokat, a kiket más nemzetek is csodáltak, nagyságuk előtt csodálattal meghajlanak; imádunk és áldunk amaz áldásokért, melyek e szellemek ihletéből, e teremtő erőkből s ez erkölcsi hatalmakból nemzetünkre kiáradtak. Imádunk és áldunk

ő érette, ki isteni ajándékod lett, próféta, küldött, vezér égi tűzzel, lángfényunyel, melylyel ezrek lelkébe hatolt, bűvös szóval, melylyel ezrek t magával ragadott; áldunk ő érette, ki a jog és szabadság esz ıéit hirdette, s az emberi jogok eszményét polgári intézményekké emelve, a széttagolt népet, rendeket nemzetté egyesítve, ama dicsőkkel együtt, a kik vele álltak, az új kort nyitotta meg hona dicsőséges történelmében. Áldunk, hogy nincs e hazában egy népelem, melyet mostohának tekintett volna, nincs e hazában egy népréteg, melyre a polgári szabadsag áldásait ki ne terjesztette volna; nincs név, melyet inkább környékezhetne a hon minden polgárának kegyelete és hálás emlékezete, mint az ő neve, „a haza atyjáé". És áldunk, hogy világitó oszlopként áll előttünk.

Oh vajha annak világa ne csak magában lobogna; oh vajha a sugár, mely arról esik, szivünkbe és lelkünkbe esnék, hogy gyújtana . . . és termékenyitene honfi erényt. Oh vajha megtanulnók tőle a honszeretetet, mely igaz és nemes. Oh vajha szellemének ne kellene elszomorodnia, hogy sokan csak nevét emlegetik, hogy a honszeretet sokak ajkán csak szó, üres szó, hogy az emberiség fejedelmével azt kelljen mondania: „Nem minden, a ki ezt mondja: Uram, uram! cselekszi az én mennyei Atyámnak akaratját". Oh vajha lakozást foglalna minden honfiban és honleányban az érzelmek amaz emelkedettsége, a hazafiasságnak ama gyakorlatiassága, mely benne volt. És az ő erkölcsi nagy ereje, melyet egy hosszú életen keresztül a diadalomig megbizonyitott, érhetne új és új diadalokat, hogy mindenek éreznék e honban és életükkel mutatnák az ő erkölcsi nagyságának is hatalmát.

Az ő szelleme és példája, s más hasonló honfiak szelleme és példája legyen e szép hazában, legyen a magyar hazában az az ellenállhatatlan hatalom, az az ellenallhatatlan fényes ige: „Mindeneket magamhoz vonzok!"

[illegible]

Vezesd a nemzetet dicső jövő felé.

Ezért könyörgünk, hallgass meg! Amen.

Péterfi Dénes.

Albert János.

(1821—1908.)

Erős, hatalmas alak s gazdag lélek.

Mintha egy darab őskereszténység szakadt volna ki az egyház testéből . . .

A XVII. és XVIII. száz üldözéseinek nyomása áthatott a XIX. száz első felére is. Még hallszik a siralmas énekek keserve s buzgóságosan éneklik a zsoltárokat, buzgón imádkoznak. E hangulatnak, e szellemnek volt ő egyik legkiválóbb személyesitője.

A mult szenvedéseinek visszhangja, a jelen szükségeinek és fájdalmainak átérzése, a jövőbe vetett hit és bizó remény nyilvánult magasabb mértékben benne. Az sugárzott le nemes alakjáról, azoknak hangjai szálltak el szépen imádkozó ajakáról.

És azokat irásba is foglalta, „Imakönyv"-be, melyet szellemének értékéül hagy hátra.

S ihletéből, mint a költészet és remekirók tanitója az ifjuság lelkét termékenyitette: az élet nemes örömeiben pedig kedélyessége csillogott.

Az unitarismus e történelmi nevezetességü helyén, Torda városában szolgált ötven évnél tovább, szellemi közösségben Krizával, kinek tanitványa és kortársa volt.

Működéséért és munkáiért a közelismerés koszorut font halántékaira.

S mikor patriarchai kort érve távozik, a kegyelet el nem muló emlékezetbe veszi fel.

Péterfi D.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

A „Ne temere“ decretumról *Montanus fia* (álnév) érdekes egyházpolitikai tanulmányt irt. Tárgyalja a klerikalismust, mint a Ne temere talaját, a decretum irányát, a decretum történeti előzményeit, a decretum és a magyar házassági jogot, a decretum hatályának terjedelmét, a decretum keletkezésének indokait és végül a decretum czélját s értekezése rendjén kimutatja a decretumnak az állami törvénybe ütköző rendelkezése tarthatatlanságát. Előadja, hogy e rendelet oly indokból, mely nem egyéb, mint lélekfogdosás, felzavarja az ország vallási békéjét, beledobja a családi szentélybe a világ, a gyülölködés üszkét, válaszfalat emel ember és ember között, jogtalan kényszert gyakorol a lelkiismeretre, szerencsétlenségbe és kétségbeesésbe dönti a legszentebb és legtisztább frigyre áhitozó házasulandókat.

Sohajtva tekint vissza azokra a nagy időkre, a mikor egy Kossuth Lajos, egy Deák Ferencz küzdöttek a Ne temerében letett czélok ellen és végre diadalmaskodtak Róma ellen legelébb ebben a kérdésben.

Végül megjegyzi, hogy érdekes a Budapesti Hirlapban megjelent az a magyarazat, hogy miért adott a pápa Németországban felmentést a tridenti forma alól; mert Németország protestans ország, Magyarországban pedig azért nem adott, mert katolikus állam és hozzáteszi, hogy nem egészen igy van, mert Németországban is van elég katholikus, több mint 20 millió, hanem azért, mert különben Németország visszahivta volna vatikáni nagykövetét és beszüntette volna a püspökök járandóságait.

A jelen viszonyok közt igen tanulságos füzet Kókai Lajosnál jelent meg Budapesten.

(e.)

Héber nyelvtan kezdők számára megjelent, mint a „Keleti könyvtár“ I. sorozat 1. része. Irta: *Hornyánszky* Aladár, pozsonyi theol. tanár. 327 l. Hornyánszky Victor kiadása Budapesten. Ára 4 korona.

Képes szent biblia. (Tausend Bilder-Bibel magyarba átültetett kiadása.) Károli-féle, átdolgozott szöveggel. Előszavát irta *Kenessey Béla* püspök úr. Legmelegebb elismeréssel ajánlják: *Kun Bertalan, Baltik F., Gyurátz F., Scholtz G., Ferencz József* püspök urak. Szerkesztette *Tóthfalusi József* ref. lelkész. Megjelenik egy kötetben, 26 czm. magas és 18 czm. széles alakban, angol izlésü, legfinomabb szinnyomatu és gazdagon aranyozott diszkötésben. Tartalma: a teljes szentirás, átdolgozva és az Apokrifusok. *Dolczi C., Dürer A., Leonardo da Vinci, Raffael és Rembrandt* 10 szinnyomatu képe, a keresztyén világ legnevezetesebb festőmvűészei és szobrászai alkotásának 1000-nél jóval több remek reprodukcziója, melyek között — csakis ebben a magyar kiadásban — hazai művészektől származó művészeti remekek is képviselve vannak. Közbeillesztett sok vonatkozással biró tájkép. Kellő számu megrendelés esetén tervbe van véve, hogy ezen nagyjelentőségü munkához dijtalanul csatoltatik egy nagy alaku Kalvin- vagy Luther-kép kivánság szerint. *Ára 34 korona.* Megrendelhető 4 korona beküldése mellett s az összeg többi része a szállitáskor fog utánvételeztetni. A könyv utolsó ivei is már sajtó alatt vannak, kérem tehát mielőbb a rendelést beküldeni, hogy megjelenés után azonnal expediálhassam. *Kókai Lajos* prot. irányu könyvkereskedése, Budapest, IV. Károly-utcza 1.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az Északamerikai Egyesült Államok novemberben új elnököt választottak. Roosevelt után Taft fog következni az elnökségben. A választásból ő került ki Bryannel szemben nagy többséggel győzelmesen. Az amerikai alkotmánynak a vallásszabadság sarkalatos elve, melyet az elnöknek, tartozzék bármelyik felekezethez, tiszteletben kell tartania. A most választott elnök iránt e tekintetben annál nagyobb bizalommal lehetnek Amerika polgárai, mert vallásilag már oly egyházhoz tartozik, a melynél a lelkiismereti szabadság egyszersmind vallási elv is. Taft unitárius. Szabadelvüsége és államférfiui tulajdonságai, a melyekkel mint Roosevelt munkatársa kitünt, juttatták az elnökséghez, melyet ténylegesen a jövő év tavaszán foglal el.

Az erdélyi róm. kath. statusgyűlésen f. é. nov. 12.-én gróf Majláth G. Károly püspök megnyitó beszédében a „Ne temere" kezdetü pápai decretumról is megemlékezett, mely szerint a házasság szentségének kiszolgáltatására nézve az abban felállitott alaki-

ságok megtartására a katholikus hivők az esetben is kötelezve vannak, ha más vallásúakkal óhajtanak házasságra lépni. Kiemeli, hogy mindenki beláthatja, miszerint a világegyháznak az egész világra kiterjedő szabályrendeletében az egyes nemzetek és vidékek különleges viszonyaira tekintettel lenni nem lehet, de különös fontos okok egyik vagy másik intézkedés felfüggesztését vagy megmásitását szükségessé tehetik. Miután pedig nálunk ez általános rendelettel szemben hosszas időn át eltérő gyakorlat állott fenn, ezért kezdettől fogva azon volt a magyar püspöki kar, hogy az általános rendelet e pontjának alkalmazásából származható bonyodalmakra a szent atyát figyelmeztesse s a végleges eldöntésig meg is adta minden egyes püspöknek a felhatalmazást arra, hogy a kath. pap előtt meg nem kötött vegyesházasságokat utólagosan érvényesittesse. Az apostoli szentszék nem szolgált tehát reá arra, hogy oly gyöngédtelen módon meghurczoljék akkor, a midőn a kérdést jóakaratulag tanulmányozza s annak tisztázása folyamatban van. De bármikép döntsön is az apostoli szentszék, bármennyire óhajtjuk is más vallásu testvéreinkkel a békés együttélést fentartani, legdrágább kincsünket, az apostoli szentszékhez való tántorithatatlan ragaszkodást, nem engedhetjük gyöngittetni, sem méltatlanul megtámadtatni. Igy Majláth püspök.

E kijelentésekre csak az a megjegyzésünk, hogy a más felekezetekkel való testvéri jó viszonyt és egyetértést mi is ápolni és fentartani óhajtjuk s csak helyeselhetjük a magyar r. kath. püspöki kar ama törekvését, hogy a pápai rendeletnek a fennebbi beszédben is elismert sérelmes részet, a melynek alkalmazasa bonyodalmakra vezethet, megváltoztassa. Nem hallgathatjuk azonban el, hogy a pápai rendelet e részével szemben nemcsak hosszas időn át eltérő gyakorlat áll fenn hazánkban, hanem ellenkező s mindnyájunkat kötelező állami törvény is, melynek engedelmeskedni, melyet megtartani és követni elengedhetlen hazafiui kötelességünk. Eme törvény pedig meghatarozza, hogy a magyar honosok között Magyarországon kötött hazasság mikor érvényes, mikor nem. Ezzel ellenkező rendelkezést senki sem jogosult tenni. Sajnálattal nélkülözzük tehát a fennebbi beszédben az állami törvény érvényességére való hivatkozást.

Azt is mondja a püspök, hogy bárminként döntsön is az apostoli szentszék, a magyar katholikusok minden körülmények között tudni fogják kötelességüket s az apostoli szentszékhez való ragasz-

kodást, mint legfőbb kincsüket tántorithatatlanul meg fogják őrizni. Ez a maga rendjén is van. A kérdés azonban az, hogy ha a szentszék rendeletének sérelmes részét, mely a r. kath. pap által a rendeletben irt formaságok megtartása, tehát a cultus disparitas alóli felmentés és revarsalis mellett, meg nem köttetett, érvénytelennek jelenti ki, — fenn fogja tartani, hirdetni fogják-e az ily házasságok érvénytelenségét az állami törvényekkel szemben? Erre a beszéd határozottan nem nyilatkozik.

Mi nem hisszük, hogy hirdetni fogják, mert ez által ellentétbe helyezkednének az állami törvénynyel, a melyet pedig mindnyájunknak tiszteletben tartani hazafias kötelességünk. De azok a r. katholikusok, a kik mint közhivatalnokok a magyar alkotmányra és az állami törvények megtartására hivatali esküt is tettek, ez esküjökkel is ellentétbe jutnának.

Nem arról kell tehát a szent atyát felvilágositani, hogy hazánkban a sérelmes rendeletével ellentétes *gyakorlat* áll fenn, hanem, hogy ellentétes *állami törvény* van érvényben s a hiveit ezzel ellentétbe helyezni nem lehet, nem szabad. *(e.)*

Dr. Zsilinszky Mihály bányai ev. egyházkerületi főfelügyelő *„Miről van szó“* czímü füzetben felel a bányai ev. egyházkerületi közgyűlésen elmondott beszédére vonatkozó némely támadásokra s egyszersmind a jelenlegi egyházpolitikát főbb vonásaiban ismerteti. Előbb a „Ne temere“ kezdetü pápai decretum rendelkezéseivel foglalkozik s kimutatja, hogy ez éppen nem csupán katholikus belügy, mivel olyan vegyesházasságokról beszél, a melynél az egyik fél protestáns. Hivatkozik az 1894. évi 31. törv.-czikkre, mely elvileg kizárja azt, hogy a magyar állam területén a törvényhozáson kivül bárki más meghatározhassa azt, hogy a magyar honosok között Magyarországon kötött házasság mikor tekintendő törvényesnek, mikor nem. A decretum tehát jogosan nem mondhatja, hogy az állam törvénye szerint megkötött házasság érvénytelen. Azután reá tér arra, hogy tulajdonképpen miről van szó s miért vert fel beszéde a klerikális körökben oly nagy port. Beszédében a protestánsok érdekeit sértő, megtörtént tényeket hozott fel, a melyek miatt feljajdultak s azzal vádolták, hogy ő zavarja a vallási békét, holott csak védekezett. Tárgyalja a vallási, tanulmányi és egyéb alapok jogi természetét s arra az eredményre jut, hogy azok az állam valláserkölcsi és kulturalis czéljainak elérésére az államvagyonból kiszakitott örök alapitványok voltak elejétől fogva,

melyek örök tulajdonosa mindig az állam s ha rendeltetési czéljuk megszünnék, visszaszállanának az egyházi birtokok örök forrására, az államra. Tárgyalja a papi congrua kérdését s az 1848. évi XX. t.-czikk értelmét és intentióját s azt az irányzatot, mely a r. kath. papi congrua kérdését eddig vezette s a mely abban állott, hogy azt a r. kath. egyház a maga eszközeivel oldja meg, a mi az eddig háttérbe szoritva volt protestáns egyházak méltányos állami segélyezését tenné lehetővé, de a mely irányzat most kezd elhomályosodni s a r. katholikus papi congruának állami kiegészitése kezd előtérbe nyomulni. Reá mutat az utóbbi időben előfordult mindamaz intézkedésekre is, a melyekben a protestánsok sérelmet láttak s bennük aggodalmakat keltettek fel. Végül vázolja, hogy a jelen helyzetben mi a protestánsok teendője s ezt abban foglalja össze, hogy feladatuk a helyzet alapos megismerése s a történelmi mult tanulságainak tulságtól ment okos felhasználása. Megértetése a katholikusokkal, hogy a protestánsokat testvéri szeretet vezérli, hogy békét akarnak s nem támadnak, csak védekeznek. Ezt a józan hazafias katholikus intelligentia meg fogja érteni, mely a multban is mindig kész volt a protestánsok védelmére állani. Védekeznünk kell az igazság, jog és törvény fegyvereivel, mert a magyar protestantismusnak nagy hivatása van: az emberiség tanitó mesterévé kell lenni, a mi volt kezdettől fogva a kereszténység a maga tisztaságában, mert a protestáns elv az evangelium szellemével megegyezően az egész emberiség haladásának magasztos elvévé lett, mely az egyéni szabadsag, egyéni lelkiismeret és meggyőződés győzelmét biztositja.

(fg.)

Az Országos Vallásegyenlőségi Szövetségbe belépésre a következő felhivás bocsáttatott ki: F. évi szept. hó 30-dikán, az egyegyházi és társadalmi körök élénk részvételével, a fővárosban megtartott gyülésen megalakult az Országos Vallásegyenlőségi Szövetség, a mely czéljait a következőleg határozta meg: Öntudatra ébreszteni s a társadalmi munka terén egyesiteni édes magyar hazánkban, felekezeti különbség nélkül, mindazon egyének és testületek munkaerejét, akik a felvilágosodás terjesztése, a nemzet és a nép anyagi, szellemi és erkölcsi jólétének emelése, a józan vallásosság ápolása érdekében, az országos törvényekben kimondott és biztositott teljes lelkiismereti szabadság és a vallásfelekezetek között való tökéletes jogegyenlőség és viszonosság magasztos elvei alapján s azok megvalósitása végett, hasonló gondolkodású honfitársaikkal közremunkálni hajlandók". (Alapszabály 2-dik § a.) Az Országos Vallásegyenlőségi Szövetség megalakitói abban a meggyőződésben élnek, hogy szövetkezésükkel és kitüzött czéljaiknak munkálásával a haza javát és boldogságát

segítik elő. A ki ugyanis nemzetünk életét nyitott szemmel megfigyeli, lehetetlen nem látnia, hogy vagyoni jólétünk és szocziális életünk még nagyon sok kivánni valót hagy fenn; kulturális életünk, az újabb időkben meghozott nagy áldozatok daczára is, alatta áll a nagy kulturnépek színvonalán; vallásos életünk vagy a hitetlenségbe, vagy az egyoldalú felekezetiességbe csapott át, — s amannak szomorú következménye az egyéni és a közerkölcsök vészes megromlása, — emennek pedig a vallásfelekezeteknek egymással való folytonos surlódása és a családok, a társadalom és az állam belső békességének felbomlása. Ha nemzetünk javát munkálni akarjuk: meg kell szüntetnünk az anyagi és szellemi szegénységet; a bölcseségnek és a szeretetnek munkáival orvosolnunk kell szocziális bajainkat; ápolnunk kell felekezeti különbség nélkül a józan vallásosságot és a tiszta erkölcsöt; s arra kell munkálnunk, hogy valóra váltván a törvényesen bevett felekezetek között a mindenféle előjogok, kiváltságok nélküli tökéletes jogegyenlőséget és viszonosságot, s egyenlő arányúvá tevén azok nemes valláserkölcsi és kulturális versenyét, mind az egyes egyházak, mind azoknak tagjai között megteremtsük a ma még hiányzó, de nélkülözhetetlen harmóniát, s mindezekkel összeforraszthassuk a nemzetnek különböző rétegeit és rajtok, mint egységes, megrendíthetetlen kősziklán, felépíthessük nemzeti nagyságunk és boldogságunk dicsőséges hajlékát! Ezt kivánja munkálni, tisztán társadalmi úton, a felekezetiesség és a pártpolitika teljes kizárásával, az Országos Vallásegyenlőségi Szövetség. Nem tekint senkinek fajára, nyelvére, társadalmi állására és vallására; tagja lehet tehát annak, felekezeti, társadalmi osztálykülönbség nélkül minden olyan nagykorú állampolgár, férfi és nő és minden olyan testület, a ki és a mely a Szövetség kitűzött czéljait szolgálni kivánja. A tagok örökös, rendes és testületi tagok lehetnek. Örökös tag az, a ki egyszersmindenkorra 50 koronát befizet. Rendes tag az, a ki magát legalább 3 évre 1—1 korona befizetésére kötelezi. Egyesületi tag az a testület, a mely legalább 3 évig 10—10 koronát fizet. Az alapszabály értelmében az olyan községekben, a melyekben a Szövetségnek legalább 20 tagja van, a tagok helyi fiók-szövetséggé alakulhatnak és az Országos Szövetséggel szerves összeköttetésben álló önkormányzati szervezetet alkothatnak. A nemzet javát, boldogságát magukban hordó czélokat tűzött maga elé az Országos Vallásegyenlőségi Szövetség. Jöjjön azért annak zászlaja alá mindenki, a ki hazáját igazán szereti s szeretetét hűséges munkálkodással megbizonyítani kész. A taggyűjtő-íveket, a név, foglalkozás, lakóhely, utolsó posta és a tagsági minőségének pontos feltüntetésével kérjük az ügyvezető titkári hivatalhoz (Hamar István ref. theol. akad. tanár, Budapest, IX., Kálvin-tér 7. szám), a tagdíjakat pedig Dr. Szabó József pénztárnokhoz (Budapest, IX., Lónyay-utcza 9. szám) beküldeni. Budapest, 1908 október havában. Hazafias üdvözlettel az Országos Vallásegyenlőségi Szövetség nevében *Gróf Degenfeld József* elnök. *Zsilinszky Mihály* alelnök. *Antal*

Gábor ref. püspök alelnök. *Dr. Baltazár Dezső* főtitkár. *Hamar István* ügyvezető titkár.

Loyson Hyacinthe-ot, ki most Genfben folytat papságot, a klerikalis sajtó a leggyalázóbb kifejezésekkel illeti. A „Courrier de Genève" egyik újabb számában ezt az ékesszóló kiváló keresztény embert a legkiméletlenebbül szidalmazza. „Esküszegő barát", „az egyház atyagyilkos gyermeke", „az emberi lealjasodás példája, a milyen csak egy romlott sziv lehet", „egy ember, ki a vallástalanság legalsó fokára jutott", „egy ember, a ki házasságban él, mi az isteni törvény szerint nem törvényes, vétkes", „semmi sem hiányzik nála az ő teljes gyalázatosságához" — ily szidalmakat szór a klerikalismus Hyacinthera, a haladó katholikus iránynak minden müvelt néptől tisztelt képviselőjére.

Dávid Ferencz a „Protestant" lapban. A Párisban megjelenő „Le Protestant" czimü egyházi lap f. évi május 2.-án megjelent számában Gyenge János ref. lelkész neve alatt Bélzerindből, „A Short Account of the Unitarian Church of Hungary" czimen kiadott füzetünkről a következő ismertetés jelent meg:

„A magyarországi unitárius egyház rövid története a czime ennek a füzetnek, a melyben tiz fejezetben van leirva a magyarországi unitárius egyház multja és jelene.

A füzet tartalma — kivéve az első fejezetet — egészen helyes és a valóságnak megfelelő, de az első fejezetben, a mely az egyház mult történetét ismerteti, két tévedés van. A 6-ik lapon ugyanis az áll, hogy Erdélynek trinitárius fejedelmei, mint *Bethlen Gábor, Rákóczi György és a kalvinista superintendensek elnyomni és kiirtani akarták az unitarius eretnekeket.* Ennek az állitásnak teljesen ellene mond a magyar történelem. Bethlen Gábor 1613-tól 1629-ig uralkodott és Rakóczi György 1630-tól 1648-ig. Előttük már jóval biztositva volt az unitáriusok vallásszabadsága, nevezetesen 1571-től kezdve.

És ezek a nagy fejedelmek, Magyarország és Erdély vallási és polgári szabadságának ezek a nagy védői, ha jó reformátusok voltak is, legkisebb kisérletet sem tettek a törvény által bevett vallások szabadságának megsértésére. Igenis Erdélyben üldözve voltak a szombatosok, de nem az unitáriusok.

A másik tévedés a füzetben az, hogy szerzője Dávid Ferenczet *az igazság vértanujának* minősiti (L. 5. l.).

Ez egy hamis állitás. Dávid Ferencz nem volt az igazság vértanuja, mivel ő folytonosan változott. De leirom röviden történetét.

Dávid Ferencz, a magyar unitárizmus alapitója, kezdetben katholikus abbé volt, azután megismerve a lutheri reformatiót, egy ideig azzal tartott s mint kitünő szónokot és érdemes embert a lutheri egyház püspökének választották meg. De nem sokáig maradt a lutheri egyházban, mert megismervén a Kálvin tanait, kálvinistává lett és Erdélyben kálvinista püspöknek választatott meg. Azonban csakhamar elhagyta a kálvinista egyházat is, hogy az unitárizmus apostola legyen és ott is az unitáriusok püspöke lett.

Ne higyjék azonban, hogy Dávid Ferencz itt végleg megállott. Ellenkezőleg, folytatta nézeteit s a szombatosok felé kezdett hajlani, ezért került vád alá az 1572. évi törvény értelmében, a mely a törvény által bevett vallásokon kivül (kath., luth., ref. és unitárius) minden más vallást megtiltott. Örökös fogságra lőn itélve.

Egy ilyen ember, mint Dávid Ferencz, a ki nem szünt meg nézeteit változtatni, nem lehetett *az igazság vértanuja.*"

Gyenge János, ref. lelkésznek „A Short Account"-nak ez ismertetésére ugyancsak a „Protestant" október 10.-én megjelent számában Józan Miklós, budapesti lelkésztől a következő levél jelent meg:

Szerkesztő Úr!

Gyenge János, magyarországi ref. lelkész úr Önnek május 2.-án megjelent 18. számu becses lapjában Bibliographia czim alatt ismertetvén „A Short Account of the Unitarian Church of Hungary" czimü füzetet, azt mondja, hogy annak 10 fejezetéből 9 teljesen megfelel az igazságnak, de az első fejezetben, a mely az unitarius egyház történetét foglalja magában, két tévedés van. Egyik a 6-ik lapon, mely szerint Erdély ref. fejedelmei, mint Bethlen Gábor, Rákóczi György és a kálvinista superintendensek elnyomni és kiirtani akarták az unitárius eretnekeket. Ez tévedés Gyenge úr szerint, mert ennek az állitásnak teljesen ellene mondanak a történeti tények, miután a vallási szabadság 1571-től kezdve törvényesen biztositva volt, tehát a Bethlen Gábor és Rákóczi György uralkodása előtt (1613—1648.).

Készséggel elismerjük, hogy Gyenge urnak az az állítása, hogy az unitárius vallás szabad gyakorlata a Bethlen Gábor és Rákóczi György uralkodása előtt biztositva volt, való igaz. De értsük meg jól, ezzel még nincs bebizonyitva az is, hogy tévedés a füzetben az az állitás, hogy ezek a fejedelmek az unitárius vallást elnyomni és kiirtani akarták. Avagy a ref. vallás nem volt-e a törvény által

biztositva s avagy nem szenvedtek-e a reformatusok is gyakran igen sokat a katholikusok részéről az erdélyi külön fejedelemség megszüntetése után? Azt hiszszük, hogy ez nem ismeretlen Gyenge úr előtt. Hasonlóan történt az unitariusokkal is. Vallásuk szabad gyakorlata igen is biztositva volt, de valahányszor alkalom nyilt az ők elnyomatásukra, Bethlen Gábor is, Rákóczi György is mindig buzgósággal használták fel azt arra. A szombatosok, a kiknek üldözését Gyenge úr is elismeri, erre szintén jó ürügyül szolgáltak. Kétségbevonhatatlan tény az, hogy a szombatosság ürügye alatt Bethlen is, Rákóczi is felléptek az unitáriusok ellen s e miatt több egyházközségüket elvesztették. A szombatossággal vádolni őket annál könynyebb volt, mivel a szentháromságot tagadták s Jézusról való felfogásuk e tekintetben a szombatosokéhoz közeledett. Az unitárius lelkészt egyszerüen kimozditották helyéből s helyébe olyan lelkészt tettek, a kinek a szentháromságban való hitéhez kétely nem fért.

Nem akarván visszaélni a szerkesztő ur türelmével, erre bővebben nem terjeszkedünk ki. Egy dolgot azonban még sem hallgathatunk el, a mi mutatja, hogy milyen volt Bethlen Gábornak az unitáriusok iránt állitott jóakarata. Teljes elismeréssel levén a nagy fejedelemnek Erdélynek és a magyar nemzetnek tett nagy szolgálatai s hazafiui érdemei iránt, fel van jegyezve róla, hogy 1623-ban a császárnak egy követét, Gál Pétert, fogadván, ez a bécsi udvarnak tett jelentésében azt irta, hogy Bethlen Gábor neki ezeket mondotta: „Az unitáriusokat teljes szivemből gyülölöm és ha esküm ellen tehetnék valamit, nagy örömmel kiüzném őket az országból, de esküm et megtartom.“

Lássuk a füzetnek Gyenge ur szerint másik tévedését, mely abban áll, hogy Dávid Ferenczet az igazsag vértanujaként tünteti fel (5-ik l.). Ez hamis állitás, mondja Gyenge ur, mivel Dávid Ferencz folytonosan változtatta nézeteit. A katholikus abbé rövid idő alatt lutheránus, azután kálvinista és végre unitárius püspök lett s igy nem lehet őt az igazság vértanujának tartani.

Ez elmélet szerint a gályarabságra itélt református lelkészek sem voltak az igazság vértanui. Miért hagyták el az egyedül idvezitő vallást?! Ez elmélet szerint a középkori vallásos üldözések, valamint a farizeusoknak és főpapoknak a Jézus keresztre feszittetése iránti eljárása is igazolhatók lennének. A mi Dávid Ferenczünk nem úgy változtatta nézeteit, mint a hogy az ember köpenyét forgatja, hanem a vallás eme megujhodási korszakában nem nyugodott

meg addig, a mig az „ember fia“ kereszténységéhez nem jutott. Mi az ő szellemének örökösei, az ő igazságát nem féljük vallani s az ő vértanui koszoruját nagyrabecsüljük, annyival inkább, mert meg vagyunk győződve, hogy a mai szabadelvü protestansok lassan-lassan a Dávid Ferencz által hirdetett elvekhez közelednek.

Magyarország, Budapest, 1908. junius 1-én.

Józan Miklós,
unitárius lelkész.

*

Józan M. e levelet, a mint a keltezés mutatja, még jun. 1-ről beküldötte „Le Protestant“ szerkesztőjének Gyenge urnak e lap máj. 2.-án megjelent számában közölt czikkére. Hogy oly későre adatott ki, erre nézve a szerkesztő maga * alatt ezt irja: „Ennek a közleménynek kiadását különböző körülmények késleltették. Kötelességünknek ismerjük ezért elnézését kérni a mi tisztelt közlőnknek. (Szerk.)“

A babyloniai kutatások a héber bibliai történetekre mi más világot vetnek. Sibree angol assyriologista szerint az Édenkert története, a későbbi hozzáadásokat nem számitva, alapjában kisérlet annak megmagyarázására, hogy az ember hogyan jött arra, hogy a földet művelje. Kain és Ábel története a földmivelés és pásztorélet versenyét mutatja. Ezek a történetek össze vannak kötve a Zodiac jegyeivel a babyloniai naptárban. Azok úgyszólva az évfolyam hosszabb történetének töredékei. Az Édenből való kiűzetés és a földszántás a földmivelés első fokának a története. A babyloniai naptárban a Zodiac első jegyének neve „a munkás ember“ volt. Kain és Ábel — dr. Clarke Ádám szerint — ikertestvérek voltak s megfelelnek a Zodiac Ikrek jegyének. A vizözön története pedig kétségtelenül az esős időszakkal kapcsolatos, mely a Vizöntő jegye alatt fordul elő a tizenegyedik hónapban. Ezt határozottan bizonyitják a babyloniai irásokban talált adatok. A Sámson története pedig a napmythosnak egy formája. A „Sámson“ szó azonos az assyriai vagy a héber „Samen“ szóval, mely a „napot“ jelenti. Sámson a héber Herkules. Erőfeszitései a nap pályáját az éven keresztül, jelképezik. Hogy vajjon Ábrahám régi Abram neve alatt maga a holdisten-e, mint némely tudósok felteszik, vagy hogy az ő személye ama holdimádók felekezetének a képviselése, kik Chaldeának Ur nevü városából Herranba költöztek, azt nem lehet biztosan elhatározni. Bárhogyan legyen, az fel-

tünő, hogy az „atya“ elnevezés, melyet a héberek állandóan alkalmaztak Ábrahámra, a babyloniai hymnusokban a holdistennek a megkülönböztető neve. Valóban Ábrahám több lett a hébereknél történelmi alaknál. A nép tudatában a jövő világ ura lett, mint Osiris az aegyptomiaknál. A jövő életben Ábrahám fogadja Lázárt kebelébe s a gonoszokat elveti. Jahveh igen elvont istenség volt a közönséges héber szellemnek, semhogy azt úgy tudta volna alkalmazni, mint a nemzet alapitójának személyével tette. A „Jahveh“ név titokzatos név volt, a melynek ismerete felülmulta a közönséges héber szellemet. A király tudta egyedül, a ki tudta az istenek neveit, ez isteneket átfogni. Ezt tanitja nemcsak az egyptomiak szent könyve, hanem a babyloniai és a régi hindu szentkönyvek is.

Reformálható-e az islam? E kérdésre Morison Theodor, ki Hindostánban egy mahomedán collegiumnak volt sok éven keresztül a vezetője, a „Nineteenth Century“-ben azt irja, hogy az eddig általánosan elfogadott nézet, hogy az islam nem enged meg semmiféle módositást vagy reformot, téves. Morisonnak alkalma volt, hogy megismerje a mahomedanismus számos felekezetét. És ezek a felekezetek a Koránt épp oly különbözőleg magyarázzák, mint a keresztények a bibliát. Azok a bibliai helyek, melyeket a régi puritanok kedveltek, bizonyára nem ugyanazok — mondja Morison — mint a melyekből „Martineau meritett ihletet, mert a szellem, a melyben amazok olvasták a bibliát, nagyon különbözött attól, melyben azt e nagy, szabadelvü tudós tanulmányozta“. A mahomedánok gondolkozásában is változás észlelhető. A XX-.ik száz mahomedánjait inkább vonzák a Koránnak ama helyei, melyekben az islam szellemi része fejeződik ki. S a ki az islam mozgalmait szemléli, azt veszi észre, hogy a mahomedán hitvallást most másként értelmezik, mint régen. Morison szerint az indiai mahomedánok nagy része ma a következő elveket vallja: 1. Az islam tiltja az erőszakot a hit terjesztésében; 2. az islam parancsolja az egynejüséget; 3. a rabszolgaság nem fér össze az islammal, mely az emberek testvériségét tanitja. S ha ehhez hozzá vesszük, hogy Konstantinápolyban az ifjú törököket az ulemák oly kedvezően fogadták s hogy Algiria és Tunis mahomedánjai is felvilágosodott nézeteket vallanak — mindezek bámulatos átalakulást mutatnak és igazolják azt, hogy az islam alkalmas arra, hogy a modern tudomány világosságánál előre haladjon.

Szóval a modernismus az ázsiai és európai mahomedánoknál éppen úgy megteszi a maga munkáját, mint a hindú brahmoistáknál s mint az izraelitáknál és mint a protestans és katholikus keresztényeknél s talán nem is véletlenül, hanem valami megmagyarázhatlan indittatás következtében.

Dickensről, az angol regényiróról kevésbé ismeretes, hogy ő szabadelvü vallásos nézeteket ápolt. Dickens vallásos meggyőződésre unitarius hitü volt. A regényiróra legelőször a Channing iratai gyakoroltak befolyást. Azután a Tagarttal való barátsága még közelebb hozta az unitariusokhoz s Londonban a little-portland street-i unitarius gyülekezetnek éveken keresztül volt rendes tagja, hallgatva előbb Tagartot s azután Taylert és dr. Martineaut. Mikor londoni lakását gyakori utazásai és a tengerparton tartózkodása miatt felhagyta, némely jóakarók ugyan azt hirdették, hogy szakitott az unitarismussal, mert „Burdett-Couttes bárónő és Forster John iró azt mondották neki, hogy az ártani fog befolyásának és művei forgalmának, ha meg tudják, hogy olyan veszedelmes hitet követ". De mindazok, kik Dickens életét tanulmányozták, e hirt távol állónak tartják a valóságtól, mert Dickens erkölcsi komolysága felül állott azon, hogy vallásos meggyőződését megtagadja.

Jubileum. Marostordamegyében nov. 4.-én *Deák Lajos* kir. tanácsos tanfelügyelő huszonöt éves tanfelügyelőségét a tanitótestület gyűlésén jubileummal ünnepelték. A társadalomnak minden osztálya részt vett az érdemes tanférfiu ünneplésében. Az unitarius egyház részéről Kelemen Albert esperes mondott a jubilansnak üdvözletet.

Gyászhirek. Csehétfalvi *Albert János* ny. unitarius pap és tanár élete 88.-ik évében nov. 7.-én Tordán elhunyt. 53 évig volt a tordai unitarius egyházközségnek papja és az ottani unitarius gymnasiumnak tanára, régi idő óta tagja volt az unitariusok egyházi főtanácsának is. A család részéről elhunytát gyászolják gyermekei: Albert Ilka, Csegezy Mihály ny. törvényszéki elnök, kir. tábl. biró neje; Albert Iván nagyenyedi kir. áll. épitészeti hiv.-főnök; veje Czegezy Mihály, menye Albert Ivánné, Mandl Ida s unokái és számos rokon. A tordai egyh.-község gyászjelentést adott ki a gyász alkalmából. Az elköltözöttet általános részvét kisérte sirjába. — Özv. nagyajtai *Kozma Elekné*, dersi Elekes Amália nov. 17.-én élete 76.-ik s özvegysége 24.-ik évében Udvarhelymegyében Siménfalván jobblétre szenderült. Kozma Gyula budapesti polg. isk. igazgató édes anyját vesztette az elhunytban, valamint Kiss Istvánné, Kozma Nina és Kozma Dénes is. — *Barabás József* gyógyszerész

élete 25.-ik évében Budapesten meghalt. Dr. Nyiredy Géza kolozsvári főgymn. tanár unokaöcscsét vesztette benne. — Tartsafalvi *Pálffy Mihály* marosvásárhelyi ügyvéd, az unitarius egyház főtanácsának tagja, életének 65.-ik évében nov. 25.-én megtért őseihez. Halálát mindenekelőtt fájlalják tartsafalvi Pálffy Mihályné, nagyajtai Huszár Zsuzsánna s gyermekei tartsafalvi Pálffy Ilona, Pálffy Gyula, Pálffy Mihály, Pálffy Ákos, Pálffy Jenke, Szabó Dénesné s a Pálffy-, Ugron- és Gálffy-családból számos rokon. — Bölöni *Tana Gyula* m. kir. számtanácsos, számvevőségi főnök, élete 51.-ik s házassága 16.-ik évében nov. hóban Beszterczén meghalt. Tana Sámuel bölöni birtokos fiát s ifj. Tana Sámuel kir. pénzügyigazgató és Tana Albert közs. jegyző testvérüket gyászolják az elhunyt kitünő tisztviselőben.

Szerk. üzenet: L. Ö. A jövő füzetben.

ARANYKÖNYV

Adományok a marosvásárhelyi templom építésére.

(X. közlemény.)

Dr. Sárkány Miklósné Horváth Ilona 461. sz. gyűjtőívén Maros-Vásárhelyről: Horváth Miklósné Fekete Ilona 25 kor., Tarr Gábor, dr. Csiki Kálmán, Bodolla Ferencz, dr. Fekete Károly 2—2 kor., Muzsnay Pálné, Erzsike, Tarr Gáborné, Gombás Gyuláné, Gombás Gyula, Jeney Kálmánné, Horváth Ferenczné, N. J. 1—1 kor., N. N. és B. Viktor 20—20 fill. Együtt 41 korona 40 fillér.

Biás István ügyvéd ujabbi adománya 20 korona.

I—X. közlemény összesen 4244 korona 30 fillér.

Midőn fenti kegyes adományokat hálás köszönettel nyugtázom, felkérem mindazokat, kiknek íveket küldöttünk, hogy gyűjtésüket, illetve elfogadott íveiket, ha üresen is, sziveskedjenek beküldeni, hogy elszámolhassunk.

Maros-Vásárhely, 1908. november 21.-én.

Kelemen Albert s. k.,
lelkész és ideiglenes pénztárnok.